

**Program za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP)
Srbija**

**Pod rizikom:
Socijalna ugroženost Roma, izbeglica i interno raseljenih lica u Srbiji**

Copyright © 2006
kancelarije Ujedinjenih nacija-Programa za razvoj u Srbiji

Stavovi izneseni u ovoj publikaciji su stavovi autora i ne predstavljaju nužno stavove Ujedinjenih nacija, UNDP-a niti bilo koje od država članica.

SADRŽAJ

IZJAVA ZAHVALNOSTI	iv
UVOD	1
SIROMAŠTVO I NEZAPOSLENOST MEĐU SOCIJALNO UGROŽENIM GRUPAMA.....	4
Ko su siromašni u Srbiji?	4
Napori u borbi protiv siromaštva i nezaposlenosti.....	14
SOCIJALNO UGROŽENE GRUPE I OBRAZOVANJE	18
Pismenost i formalno obrazovanje	18
Jedinstveni akcioni plan za unapređivanje obrazovanja Roma u Srbiji	21
ZDRAVSTVENA SITUACIJA SOCIJALNO UGROŽENIH GRUPA.....	24
Ograničenja u pristupu zdravstvenoj zaštiti	24
Poboljšanje zdravlja socijalno ugroženih zajednica	27
PITANJA STANOVANJA UGROŽENIH GRUPA.....	29
Nedovoljni i nesigurni: uslovi stanovanja	29
Rešavanje stambene krize	31
ZAKLJUČCI	34
BIBLIOGRAFIJA	36
ANEKSI	39
ANEKS 1	39
ANEKS 2	41
ANEKS 3	45

TABELE

Tabela 1: Stope siromaštva	5
Tabela 2: Glavni izvor prihoda u proteklom mesecu.....	8
Tabela 3: Zaposlenost po ekonomskim oblastima.....	10
Tabela 4: Trenutno zdravstveno stanje članova domaćinstva u poređenju sa stanjem u prethodnoj godini ...	24
Tabela 5: Uslovi stanovanja.....	30
Tabela 6: Lista mesta u kojima su održani intervjui	39
Tabela 7: Broj intervjuisanih pojedinaca i domaćinstava	40

BOKSOVI

Boks 1: Milenijumski ciljevi razvoja.....	1
Boks 2: Nezaposlenost Roma u Nišu.....	7
Boks 3: Tradicionalna romska zanimanja: muzičari.....	11
Boks 4: Naučene lekcije: ekonomsko osnaživanje Romkinja.....	16
Boks 5: Razmišljajte na državnom nivou, delujte na lokalnom: opštinske obrazovne strategije	22
Boks 6: Pomoć izbeglicama i IRL širom zemlje.....	27
Boks 7: Osnaživanje putem participacije: poboljšanje stanovanja Roma u Novom Sadu.....	33

GRAFIKONI

Grafikon 1: Stope nezaposlenosti.....	6
Grafikon 2: Mesečna zarada Roma.....	8
Grafikon 3: Mesečna zarada Romkinja	8
Grafikon 4: Zanimanje	10
Grafikon 5: Procenat formalno registrovanih biznisa.....	12
Grafikon 6: Procenat registrovanih biznisa koji su dostigli stepen uspeha i razvoja	12
Grafikon 7: Korišćenje kredita ili pozajmica.....	13
Grafikon 8: Izvori kredita i pozajmica.....	13
Grafikon 9: Radni status Romkinja.....	16
Grafikon 10: Stope pismenosti	18
Grafikon 11: Upis u škole.....	19
Grafikon 12: Glavni razlozi zašto Romi uzrasta 6-22 godine ne idu u školu	20
Grafikon 13: Glavni razlozi zašto domicilni neromi uzrasta 6-22 godine ne idu u školu.....	20

Grafikon 14: Pristup zdravstvenoj zaštiti	25
Grafikon 15: Vakcinacija dece od 14 godina i mlađe.....	26
Grafikon 16: Razlozi zašto deca nisu vakcinisana	26
Grafikon 17: Neplaćeni računi	30
Grafikon 18: Ukupan dug za neplaćene račune u EUR	31

IZJAVA ZAHVALNOSTI

Objavljivanje ovog izveštaja omogućeno je naporima glavne autorke, Tatjane Perić, u bliskoj saradnji za romskom aktivistkinjom Rozalijom Ilić, i uz podršku Dragane Đoković Papić i Vladana Božanića iz Republičkog zavoda za statistiku Srbije. Andrey Ivanov iz UNDP Regionalnog biroa za Evropu i centralnu Aziju u Bratislavi i Daniel Varga iz beogradske kancelarije UNDP su pružili izuzetno važne savete i podršku u procesu pisanja ovog izveštaja. UNDP takođe želi da se zahvali bivšem Ministarstvu za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Pokrajinskom sekretarijatu za rad, zapošljavanje i rodnu ravnopravnost Izvršnog veća Autonomne Pokrajine Vojvodine, Romskom informativnom centru iz Kragujevca, i UNDP kancelariji u Vranju, koji su bili domaćini konsultativnih sastanaka održanih u Novom Sadu, Kragujevcu, Vranju i Beogradu u decembru 2005. UNDP se takođe zahvaljuje na informacijama i komentarima dobijenim od aktivista i nevladinih organizacija, državnih i međunarodnih institucija, kao i lokalnih vlasti širom Srbije.

Paola Pagliani

UVOD

Društvena inkluzija socijalno ugroženih grupa širom sveta predstavlja važan aspekt u postizanju Milenijumskih ciljeva razvoja (MCR), koji predstavljaju sveobuhvatan plan u oblasti ljudskog razvoja sa ciljevima smanjenja siromaštva, vremenski ograničenim zadacima i kvantitativnim indikatorima pomoću kojih će se meriti uspeh u ispunjavanju tih zadataka.¹ MCR su nastali iz Milenijumske deklaracije koju je potpisalo 189 zemalja, uključujući 147 šefova država, na Milenijumskom samitu Ujedinjenih nacija u Njujorku 2000. Osam MCR daju vremenski i kvantitativno određene indikatore koji vladama i drugim akterima treba da pomognu u smanjenju siromaštva i socijalne isključenosti. Specifični vremenski ograničeni zadaci i kvantitativni indikatori su povezani sa svakim od ovih ciljeva.²

Boks 1: Milenijumski ciljevi razvoja

- Cilj 1: Iskoreniti krajnje siromaštvo i glad.²
- Cilj 2: Ostvariti univerzalno osnovno obrazovanje.
- Cilj 3: Promovisati rodnu ravnopravnost i osnažiti žene.
- Cilj 4: Smanjiti smrtnost dece.
- Cilj 5: Poboljšati materinsku zdravstvenu zaštitu.
- Cilj 6: Boriti se protiv HIV/side, malarije, i drugih bolesti.
- Cilj 7: Zaštititi i unaprediti životnu sredinu.
- Cilj 8: Razviti globalne partnerske odnose u cilju razvoja.

Jedan od odgovora Programa za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP) na ove izazove bilo je objavljivanje regionalnog izveštaja o ljudskom razvoju o Romima u srednjoj i istočnoj Evropi (*Avoiding the Dependency Trap*) 2002. godine. Ovaj izveštaj je analizirao status Roma iz perspektive ljudskog razvoja u pet zemalja: Bugarskoj, Češkoj, Mađarskoj, Slovačkoj i Rumuniji. Izveštaj je preporučio praćenje siromaštva i drugih ciljeva vezanih za MCR bitnih za ugrožene grupe, a naročito Rome, i za to je dobio veliku podršku u inicijativi "Dekada za uključjenje Roma". Dekada uključenja Roma proizašla je iz konferencije "Roma in an Expanding Europe: Challenges for the Future", kojoj je u junu 2003. domaćin bila Vlada Mađarske, a koju su organizovali Svetska banka, Institut za otvoreno društvo (OSI) i Evropska komisija, uz podršku UNDP, Razvojne banke Saveta Evrope, i vlada Finske i Švedske. Na ovoj konferenciji se pet premijera i visokih predstavnika osam zemalja – Bugarske, Hrvatske, Češke, Mađarske, Rumunije, Slovačke i Srbije i Crne Gore – obavezalo da će premostiti jaz u socijalnom statusu i životnim uslovima između Roma i neroma u svojim zemljama, i da će prekinuti začarani krug siromaštva i društvene isključenosti.³ Nacionalni akcioni planovi (NAP) koje su ove vlade zatim izradile, i koje će sprovoditi tokom Dekade, u skladu su sa MCR svojim naglaskom na siromaštvu, zapošljavanju, obrazovanju, zdravlju i stanovanju.

Kako su džepovi siromaštva i socijalni položaj ugroženih grupa često skriveni iza nacionalnih proseka, pravi izazovi u ispunjenju MCR leže u uklanjanju prepreka u razvoju marginalizovanih i ugroženih grupa, uključujući Roma, izbeglice i interno raseljena lica (IRL). Postoji velika potreba za statističkim podacima o situaciji socijalno ugroženih grupa,

¹ Za više informacija o MCR u Srbiji, pogledajte: <http://www.undp.org.yu/mdgs>.

² Za merenje siromaštva u regionu jugoistočne Evrope, Svetska banka koristi dve linije siromaštva zasnovane na paritetu kupovne moći (PPP) od 4,30 američkih dolara (za apsolutno siromaštvo) i 2,15 američkih dolara (za ekstremno siromaštvo) po glavi dnevno.

³ Za više informacija o Dekadi Roma, pogledajte: <http://www.romadecade.org>.

naročito u slučaju Roma gde se stiče utisak da se zvanični statistički podaci odnose na samo deo stvarne situacije. Neki tvrde kako prikupljanje podataka o etničkoj pripadnosti može da produbi diskriminaciju tih grupa, jer jasno obeležavaju neku osobu kao člana određene grupe. Ipak, nije jasno kako bi drugačije bilo moguće meriti uspeh koraka preduzetih za inkluziju i razvoj marginalizovanih grupa ako ne postoje uporedivi podaci koji bi potvrdili te tvrdnje.⁴ Neki istraživači dodatno tvrde da je moguće "izbrojati" članove neke zajednice, a da se pri tome oni ne označe brojem, tj. da se oni individualno ne zavode u dokumente, registre i kompjuterske baze podataka.⁵ Prirodno, ključno je da država obezbedi da ne može doći do zloupotrebe podataka o etničkoj pripadnosti. Prikupljanje statističkih podataka i indikatora prikazanih po polu je takođe izuzetno bitno, jer uopšteni proseci vezani za situaciju ugroženih grupa kriju očigledan nesklad u poštovanju ekonomskih i socijalnih prava muškaraca i žena.⁶

Kao odgovor na ove potrebe, UNDP je sproveo još jedno sveobuhvatno istraživanje o socijalnoj ugroženosti Roma, izbeglica, IRL i domicilnog neromskog stanovništva koje živi u neposrednoj blizini Roma u Srbiji, Crnoj Gori, Kosovu i Metohiji, Albaniji, Bugarskoj, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Makedoniji i Rumuniji krajem 2004. Primarni zadatak ovog izveštaja je da predstavi podatke prikupljene u UNDP istraživanju o socijalnoj ugroženosti u Srbiji.⁷ Ova studija meri nivoe socijalne ugroženosti Roma u poređenju sa drugim grupama, a takođe i nudi analizu i minimalne početne tačke koje se mogu koristiti u monitoringu sprovođenja Dekade. Ovi podaci su ograničeni, međutim nadamo se da ipak mogu da posluže kao uvid u ekonomsku i socijalnu situaciju socijalno ugroženih grupa, i da ponude podatke potrebne za (grubo) proračunavanje linija siromaštva, dubine siromaštva, stope zaposlenosti i nezaposlenosti, obrazovnog nivoa i postignuća, zdravstvenih uslova i uslova stanovanja.

Primarno polje istraživanja sastojalo se od: (i) domaćinstava u romskim naseljima ili područjima sa kompaktnom romskom populacijom; (ii) izbeglica i interno raseljenih lica; i (iii) domicilnih neromskih zajednica koje žive u neposrednoj blizini Roma, izbeglica i interno raseljenih.⁸ Fokusirali smo se na socijalno ugrožene grupe Roma, izbeglica i IRL, ali time nipošto ne određujemo ko jeste ili nije ugrožen. Domicilno neromsko stanovništvo je ispitano kao kontrolna grupa koja naglašava uslove u kojima žive druge ispitane grupe. Međutim, brojni aspekti njihovog položaja se znatno razlikuju od nacionalnih proseka, i čine i ovu grupu komparativno ugroženom. Iako stanovanje u blizini Roma nije automatska determinanta socijalne ugroženosti, drugi teritorijalni faktori koji dovode do socijalne ugroženosti Roma mogu biti primenjivi i kod neroma.

Pored toga, nema sumnje da postoje i druge grupe u Srbiji koje su izložene socioekonomskoj ugroženosti, kao što su osobe sa invaliditetom,⁹ ruralno stanovništvo, žene,¹⁰ deca,¹¹ mladi, stare osobe,¹² i drugi. Ipak, iako Romi i izbeglice/IRL nisu jedine ugrožene grupe u Srbiji, njihova ugroženost je naročito vezana za njihovu etničku pripadnost ili njihovo iskustvo raseljenosti što čini još jedan sloj ugroženosti kod osoba koje već u svom iskustvu imaju duboko siromaštvo, invaliditet, život na selu, rod, starost, ili druge vrste diskriminacije. Ova studija tako ima za cilj da analizira probleme sa kojima se suočavaju neke najugroženije grupe, i da testira metodološke pristupe koji se mogu primeniti i na druge grupe. Pored toga, jasno je da postoje različiti društveni slojevi u okviru svake ugrožene grupe, čije se potrebe za pomoći u razvoju mogu razlikovati, u zavisnosti od njihove socijalne i ekonomske integracije u okolinu. Među izbeglicama i IRL, na primer, smatra se da su najugroženija staračka domaćinstva, porodice sa jednim roditeljem i maloletnom decom, porodice sa neredovnim

⁴ Prikupljanje podataka o etničkoj pripadnosti nije nezakonito u Srbiji, pod uslovom da je dat pismeni pristanak: član 18 iz Zakona o zaštiti podataka o ličnosti iz 1998. dozvoljava prikupljanje ličnih podataka o rasi, pod uslovom da je osoba dala pismenu saglasnost.

⁵ Ivan Szekely. "Counting or Numbering? Comparative Observations and Conclusions Regarding the Availability of Race and Ethnic Data in Some European Countries", u Krizsan, Andrea (ur.). *Ethnic Monitoring and Data Protection: The European Context*. Budimpešta: CEU, 2001, str. 279.

⁶ Za više informacija o statistici i rodu pogledajte: United Nations Statistics Division. *The World's Women 2005: Progress in Statistics*. Njujork: UNSTAT, 2006.

⁷ UNDP statistički podaci o socijalno ugroženim grupama za sve zemlje u kojima je istraživanje sprovedeno, uključujući i Srbiju, nalaze se na internet stranici: <http://vulnerability.undp.sk>.

⁸ Termini "domicilni neromi" ili "domicilni neromski ispitanici", korišteni u kontekstu statističkih podataka u ovom izveštaju, odnose se samo na ispitano neromsko stanovništvo koje živi u blizini Roma a nisu ni izbeglice ni IRL.

⁹ Za više informacija o položaju osoba sa invaliditetom u Srbiji, pogledajte: Cucić, Viktorija (ur.). *Osobe sa invaliditetom i okruženje*. Beograd: Centar za proučavanje alternativa i Handicap International, 2001.

¹⁰ Za više informacija o ženama u Srbiji, pogledajte: Vlada Republike Srbije. "Izveštaj o realizaciji Milenijumskih ciljeva razvoja u Srbiji". Beograd: Vlada Republike Srbije, 2005, str. 25-32. Statistički podaci o ekonomskom i socijalnom položaju žena u Srbiji mogu se naći u: Republički statistički zavod Srbije i UNDP. *Žene i muškarci u Srbiji*. Beograd: Republički statistički zavod Srbije i UNDP, 2005.

¹¹ Za više informacija o ovom pitanju pogledajte: United Nations Children's Fund. *The Many Faces of Poverty – Participatory Research on Child Poverty in Serbia*. Beograd: UNICEF, 2004.

¹² Za više informacija o starijim osobama u Srbiji, pogledajte: Novosadski humanitarni centar. *U ovim godinama. Participativno istraživanje o životu starih ljudi u Srbiji: problemi i moguća rešenja*. Novi Sad: Litostudio, 2005.

ili nedovoljnim приходima i članovima koji imaju invaliditete, koji su hronično bolesni, sa troje ili više dece koja su maloletna ili se još školuju, porodice otetih ili nestalih osoba, porodice u kojima ima pojava zlostavljanja i zanemarivanja, i romske porodice.¹³ Kao dodatni primeri mogu poslužiti i socijalna ugroženost žena u odnosu na muškarce, seoske populacije u odnosu na gradsku, Romi koji žive u nehigijenskim naseljima u odnosu na integrisane Rome koji žive u gradovima, i tako dalje. Takođe, postoje jasne razlike među položajem ugroženih grupa u različitim delovima Srbije. Možda bi neke buduće studije mogle da se fokusiraju na regionalne razlike, jer pristupi sa lokalnim fokusom mogu jako dobro da dopune velike akcije na državnom nivou.

U Srbiji je ovo istraživanje sprovedeno u jesen 2004. od strane kompanije Medium Gallup koja se bavi istraživanjem javnog mišljenja, tržišta i medija, sa sedištem u Beogradu. Podaci su sakupljeni u 75 opština širom zemlje, u 1201 domaćinstava, kroz intervju sa 4592 osobe.¹⁴ U svim zemljama u kojima je sprovedeno ovo istraživanje o socijalnoj ugroženosti, uključujući i Srbiju, korišteni su isti upitnici, iste metode uzimanja uzoraka, i metodološka uputstva.¹⁵ Ovaj narativni izveštaj takođe prati teme koje su pokrivene upitnikom te su zbog toga informacije predstavljene za neke tematske oblasti detaljnije nego za druge. Rezultati su zasnovani na subjektivnim odgovorima intervjuisanih osoba. Svi podaci korišteni u ovom tekstu dolaze iz tog izvora, osim u izuzecima čiji su izvori jasno navedeni. Analiza podataka koju su uradili domaći stručnjaci, a na osnovu postojeće literature, anegdotalnih dokaza i opsežnog konsultativnog procesa imala je za cilj da u izveštaj unese perspektive romskih aktivista i aktivista građanskog društva, stručnjaka u raznim analitičkim oblastima, i državnih službenika na centralnom i lokalnom nivou.

¹³ Prezentacija Nadežde Satarić, Amity, "Najčešći socijalni problemi posebno ugroženih izbeglica i raseljenih lica," na konferenciji "Zabavljena kriza? Siromaštvo izbeglica i interno raseljenih lica", organizovane od strane Grupe 484, Beograd, 1-2. decembra 2005.

¹⁴ Lista mesta na kojima su intervjui obavljani i broj domaćinstava i osoba intervjuisanih u svakoj grupi nalaze se u Aneksu 1 ove publikacije.

¹⁵ Detaljne informacije o primenjenoj metodologiji mogu se naći u Aneksu 2 ove publikacije.

SIROMAŠTVO I NEZAPOSLENOST MEĐU SOCIJALNO UGROŽENIM GRUPAMA

Ko su siromašni u Srbiji?

Socijalno ugrožene i marginalizovane grupe kojima je oduzeta šansa da podjednako učestvuju u životu društva – Romi,¹⁶ izbeglice i interno raseljena lica (IRL) – predstavljaju značajan deo stanovništva Srbije. Dok po zvaničnoj statistici iz 2002. godine ima oko 108.000 Roma,¹⁷ romske organizacije upozoravaju da bi stvaran broj Roma mogao biti barem pet puta veći.¹⁸ Pored toga, u Srbiji je u decembru 2005. bilo registrovano 139.180 izbeglica, većinom iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske.¹⁹ Što se tiče IRL sa Kosova i Metohije, za vreme pisanja ovog izveštaja u Srbiji je bilo registrovano 207.506 osoba, uključujući 22,457 registrovanih romskih IRL;²⁰ neki izvori tvrde da bi stvaran broj raseljenih Roma u stvarnosti mogao doseći i 40-50.000.²¹ Po rezultatima istraživanja o socijalnoj ugroženosti koje je sproveo Program za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP) i koje ovde predstavljamo, 17% ispitanih IRL bilo je romskog porekla,²² a u ovom izveštaju oni će biti kategorisani samo kao IRL.

Merenje stopa siromaštva obično se radi naspram određenih merila za siromaštvo. U Srbiji nacionalna linija siromaštva nije zvanično određena; podaci iz Strategije za smanjenje siromaštva (SSS) iz 2003. postavljaju liniju siromaštva na 4.489 dinara mesečno po glavi stanovnika. Svetska banka koristi dve stope siromaštva za region jugoistočne Evrope, uključujući Srbiju: “ekstremnu” stopu siromaštva, tj. udeo osoba koje žive na manje od 2,15 američkih dolara (USD) dnevno u okviru pariteta kupovne moći (PPP),²³ i “apsolutne” stope siromaštva, tj. udeo osoba koje žive na manje od 4,30 USD dnevno u okvirima PPP. Ipak, bez obzira na to koje merilo siromaštva odaberemo da koristimo, jasno je vidljivo da je viši rizik od siromaštva među izbeglicama i IRL, i naročito Romima, u odnosu na domicilne nerome. Na primer, podaci iz UNDP istraživanja o socijalnoj ugroženosti u Srbiji pokazuju da su stope siromaštva među socijalno ugroženim grupama u Srbiji veoma visoke koje god merilo siromaštva upotrebimo.

¹⁶ Iako su zajednice koje se identifikuju kao Aškalije i Egipćani takođe socijalno ugrožene, UNDP istraživanje je uključivalo samo osobe koje su implicitno iskazale pripadnost romskoj zajednici. Više informacija o ovom procesu identifikacije možete naći u publikaciji: Program za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP). *Faces of Poverty, Faces of Hope: Vulnerability Profiles for Decade of Roma Inclusion Countries*. Bratislava: UNDP, 2005, str. 8. U ovom tekstu će se pojam “Romi” većinom koristiti u generičkom smislu i odnositi i na pripadnike i na pripadnice romske zajednice.

¹⁷ Popis iz 2002. godine zabeležio je 108.193 Roma, a 82.242 osoba se izjasnilo da im je maternji jezik romski, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Srbije (www.statserb.sr.gov.yu).

¹⁸ Vidi Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Centar za istraživanje etniciteta. *Romska naselja, uslovi života i mogućnosti integracije Roma u Srbiji*. Beograd: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, 2002, str. 14.

¹⁹ Podaci dobijeni od UNHCR kancelarije u Srbiji i Crnoj Gori 13.12.2005.

²⁰ Ibid.

²¹ Međuagencijska radna grupa za interno raseljena lica. *Analiza situacije interno raseljenih lica sa Kosova u Srbiji i Crnoj Gori: zakon i praksa*. Beograd: Međuagencijska radna grupa za interno raseljena lica, 2004, str. 16.

²² Ukoliko nije navedeno da informacije dolaze iz nekog drugog izvora, svi statistički podaci predstavljeni u ovom izveštaju potiču iz rezultata UNDP istraživanja o socijalnoj ugroženosti u Srbiji iz 2004.

²³ U Srbiji ne postoji zvanično određena vrednost PPP.

Tabela 1: Stope siromaštva

	Domicilni neromi	Romi	Izbeglice / IRL
4,30 USD (PPP) DNEVNO – APSOLUTNA LINIJA SIROMAŠTVA SVETSKE BANKE			
Linija siromaštva zasnovana na prihodima	9	58	40
Linija siromaštva zasnovana na rashodima	10	57	38
Jaz siromaštva – linija siromaštva zasnovana na prihodima	4	27	18
2,15 USD (PPP) DNEVNO – EKSTREMNA LINIJA SIROMAŠTVA SVETSKE BANKE			
Linija siromaštva zasnovana na prihodima	5	30	19
Linija siromaštva zasnovana na rashodima	3	26	15
Jaz siromaštva – linija siromaštva zasnovana na prihodima	2	11	8
LINIJA SIROMAŠTVA IZ SSS U SRBIJI 2003.			
Osnovica zasnovana na prihodima (ispod 4.489 dinara mesečno)	9	58	40
Osnovica zasnovana na rashodima (ispod 4.489 dinara mesečno)	10	57	38

Većina socijalno ugroženih uključenih u ovo istraživanje ima vrlo ograničene mogućnosti da svoje prihode dopuni kroz poljoprivredu: nešto manje od trećine Roma, i samo 18% izbeglica i IRL ima pristup obradivoj zemlji. Ovo je možda i rezultat metodologije uzimanja uzoraka, jer više od dve trećine Roma i izbeglica/IRL intervjuisanih za potrebe ovog istraživanja žive u gradskim sredinama.

Važno je napomenuti da u romskoj zajednici mnoga domaćinstva žive u siromaštvu generacija za generacijom. Ne postoje podaci o hroničnom ili trajnom siromaštvu u Srbiji, međutim uopšte je priznato da su procenti Roma koji žive u uslovima hroničnog siromaštva puno veći od istih procenata za nerome i izbeglice/IRL.²⁴ Dugotrajan život pod uslovima hroničnog siromaštva stvara određene socijalne i ekonomske okolnosti zbog kojih je borba protiv siromaštva umnogom otežana. Dalje, roditelji koji su i sami nezaposleni i neobrazovani najčešće ne mogu da adekvatno podrže svoju decu u potrazi za obrazovanjem ili boljim mogućnostima za zaposlenje – njihovi životni uslovi ih mogu naterati da prihvate način ponašanja koji u stvari produžava njihovo siromaštvo. Iz tog razloga se neki istraživači zalažu da socijalna politika koja ima za cilj da izbriše hronično siromaštvo mora da ima širi mandat koji bi uključivao i mere kao što su grantovi ili penzije za koje nije uplaćivan doprinos.²⁵

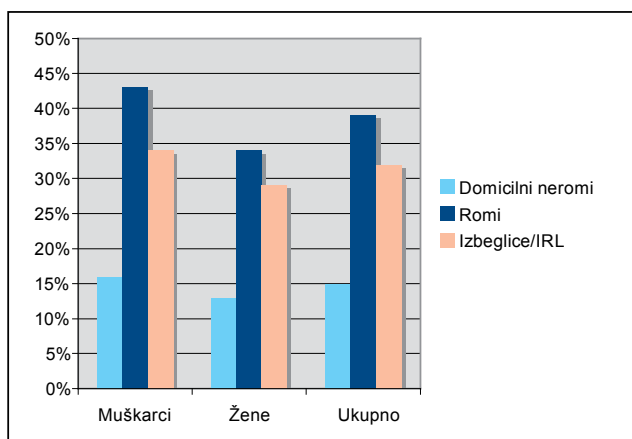
²⁴ Chronic Poverty Research Centre, *The Chronic Poverty Report 2004-5*. Mančester: Chronic Poverty Research Centre, 2004, str. 83.

²⁵ Barrientos, Armando, David Hulme i Andrew Shepherd. "Can Social Protection Tackle Chronic Poverty?" na internet adresi: <http://www.chronicpoverty.org>.

Među domaćinstvima pogođenim siromaštvom alarmantno je visok broj siromašnih jednočlanih domaćinstava gde članovi imaju više od 65 godina – 43% Roma i 50% izbeglica i IRL, što nije slučaj sa domicilnim neromskim stanovništvom gdje je taj procenat samo 10%, a proračuni su zasnovani na rashodima. Pored toga, generalno se smatra da je očekivano trajanje života Roma u Evropi za deset godina niže od istog kod neroma,²⁶ gde je očekivano trajanje života u Srbiji 73 godine, prema podacima Svetske zdravstvene organizacije iz 2003. Ovu procenu potvrđuju i podaci da je samo 16% ispitanih Roma dostiglo životno doba od 50 i više godina, dok je nacionalni prosek za ovu starosnu kategoriju 35% prema popisu iz 2002. Ovakav posebno težak položaj starijih osoba je takođe očigledan kada stopu siromaštva posmatramo po starosnim kategorijama, gde starije osobe i deca mlađa od 16 godina predstavljaju najsiromašnije slojeve romske populacije: 68% starijih osoba i 63% dece, u poređenju sa 11% i 16% za iste starosne kategorije kod domicilne neromske populacije. Među izbeglicama i IRL, najpodložniji siromaštvu su deca i mladi – starosne grupe od 16-24 godine (45%) i ispod 16 (41%). Deca se generalno smatraju ugroženom grupom u svakom društvu, međutim deca iz grupa pogođenih siromaštvom, nejednakošću, ratnim sukobima ili diskriminacijom suočavaju se sa dodatnim opasnostima da budu isključena iz društva.²⁷ U Srbiji još uvek žive deca koja nisu registrovana, koja boluju i umiru od bolesti koje se mogu sprečiti, žive u institucijama bez roditeljske nege, moraju da rade da bi opstala, žive u stračarama, postaju neuhranjena jer samo povremeno imaju obroke, ili su diskriminisana na osnovu etničke pripadnosti, siromaštva, izbegličkog statusa, ili zato što žive u udaljenim područjima.²⁸

Što se tiče uzroka siromaštva, kod sve tri socijalno ugrožene grupe postoji uočljiva bliska veza između siromaštva i nezaposlenosti.²⁹ Stopa siromaštva je najviša među onima koji su neaktivni (u smislu zaposlenja),³⁰ međutim prati je visoka stopa siromaštva među nezaposlenim osobama iz socijalno ugroženih grupa, i to je naročito slučaj sa izbeglicama i IRL gde malo više od 41% i nezaposlenih i neaktivnih žive ispod apsolutne linije siromaštva određene u SSS iz 2003 i zasnovane na rashodima. Stope nezaposlenosti među socijalno ugroženim grupama znatno se razlikuju od iste među domicilnom neromskom populacijom: dok je 15% domicilne neromske populacije nezaposleno, ova stopa dostiže 32% među izbeglicama i IRL i 39% među Romima. Očigledno, obezbeđivanje zaposlenja za članove socijalno ugroženih grupa snažno bi doprinelo procesu borbe protiv njihovog siromaštva.

Grafikon 1: Stope nezaposlenosti

Iako je stopa nezaposlenosti nešto viša kod Roma nego kod Romkinja, značajan deo Romkinja su domaćice (29%), koje vrše neplaćen rad u kategoriji koju ispunjava samo 1% romskih muškaraca. Nadalje, dok podaci prikazani po polu pokazuju da je odnos zaposlenih žena prema zaposlenim muškarcima 10:12 među domicilnim neromima i 10:18 među izbeglicama/IRL, u romskoj zajednici zaposlenih žena ima četiri puta manje nego zaposlenih muškaraca.

Dužina perioda nezaposlenosti je još jedan alarmantan indikator: kod sve tri kategorije stanovništva, veliki procenat nezaposlenih nikada nije imao posao – 49% nezaposlenih izbeglica i IRL, i čak 67% nezaposlenih

²⁶ Heather Doyle, "Improving Access of Roma to Health Care through the Decade of Roma Inclusion", *Roma Rights*, br. 3 i 4, 2004, str. 43.

²⁷ UNICEF. *The State of the World's Children 2006: Excluded and Invisible*. Ženeva: UNICEF, 2006.

²⁸ UNICEF Srbija i Crna Gora, na internet stranici: <http://www.unicef.org/scg/children.html>.

²⁹ U terminologiji koja se koristi u ovom izveštaju, "nezaposlen" se odnosi na osobu koja želi da se zaposli ali koja se nije bavila nikakvim radom od koga je nešto zaradila u referentnom periodu. Stopa nezaposlenosti je prema nacionalnoj definiciji odnos između sume nezaposlenih i periodično aktivnih osoba i ukupnog broja aktivnih osoba.

³⁰ "Neaktivne," u smislu zaposlenosti, su one osobe koje niti rade niti traže posao. ("The 20 Key Indicators of the Labour Market", *Key Indicators of the Labour Market*, 4. izdanje, Međunarodna organizacija rada (ILO), Ženeva, 2005.)

Boks 2: Nezaposlenost Roma u Nišu

Prema podacima Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ), u Nišu je sredinom 2004. registrovano 2.479 nezaposlenih Roma, od čega su su 1.442 osobe (59%) bile Romkinje; ukupan broj registrovanih nezaposlenih u Nišu u to vreme bio je 40.722. Među registrovanim nezaposlenim Romima 1.308 je aktivno tražilo posao, dok su ostali bili registrovani pri NSZ radi regulisanja zdravstvenog osiguranja, dečijeg dodatka, idr. Većina Roma koji traže posao su nekvalifikovani radnici (91%), dok generalno gledano većina ostalih osoba registrovanih pri NSZ ima srednjoškolsko obrazovanje (75%). Najviše je nezaposlenih Roma u starosnoj grupi od 31 do 50 godina. Tokom 2003. godine samo 138 Roma je dobilo privremene poslove dok je 24 Roma dobilo stalne poslove. Prijavljivanje nečije etničke pripadnosti nije obavezno pri registraciji kod NSZ, i to čini samo mali broj ljudi, te postoji mogućnost da je broj nezaposlenih Roma puno veći, pogotovo što se određeni broj Roma uopšte ne prijavljuje kod NSZ.

IZVOR: DRUŠTVO ROMA "SAIT BALIĆ" I YUROM CENTAR³¹

Roma. Pored toga, i procenat domicilnih neromskih ispitanika koji nikada nisu imali posao je takođe prilično visok (40%). Demografski gledano, Romi su veoma mlada grupa, i 54% romske populacije je u dobi od 15-49 godina, što je doba kada bi mogli dati značajan radni doprinos, međutim 70% Roma u ovoj starosnoj kategoriji nikada nisu imali posao.³¹

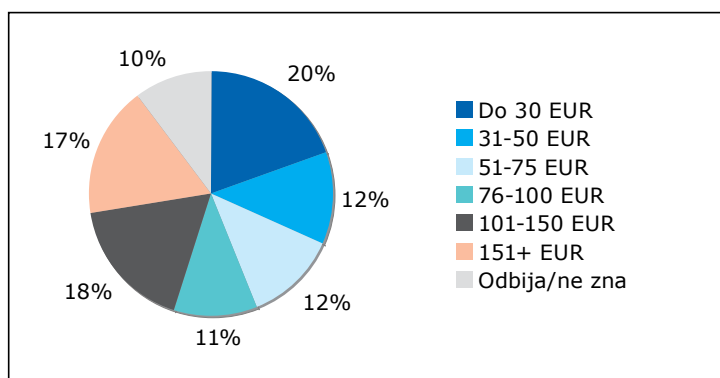
Po pitanju mesečnih prihoda bez obzira na njihov izvor, domicilni neromski ispitanici (50%) i izbeglice/IRL (30%) većinom spadaju u grupu koja zarađuje preko 150 evra mesečno.³² Samo 15% ispitanih Roma spada u ovu kategoriju prihoda, dok najveći deo Roma (25%), pak, živi na manje od 30 evra mesečno. Kod sve tri grupe žene ostvaruju manje prihode od muškaraca. Takođe treba primetiti da je visok broj osoba koje u prethodnom mesecu nisu ostvarile nikakav prihod: 43% domicilnih neroma, 66% Roma, i 61% izbeglica i IRL. Pored toga, u nekim slučajevima su osobe koje privređuju u stvari deca: procenat dece starije od 6 a mlađe od 15 godina koje zarađuju za život kreće se od 9% ukupnog stanovništva kod domicilnih neroma do 14% Roma. Pogotovo među Romima, a zbog teške ekonomske situacije njihovih porodica, deca doprinose porodičnom budžetu na razne načine, od brige o braći i sestrama dok roditelji rade, do prosjačenja, prodaje robe, itd.³³

³¹ Društvo Rom "Sait Balić" i Yurom centar. Strategija zapošljavanja Roma u Nišu. Niš: Krug, 2005, str. 13-4, 24-25.

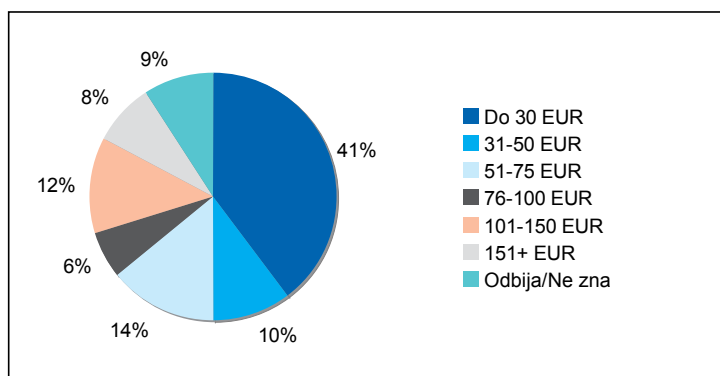
³² Kao poređenje može poslužiti informacija da je prosečna neto zarada u Srbiji u februaru 2006. bila 19.567 dinara (oko 225 EUR), prema Saopštenju br. 72 od 21.3.2006. Republičkog zavoda za statistiku Srbije, proračunatog na osnovu mesečnih izveštaja o zaposlenima i zaradama u firmama, institucijama i drugim organizacijama bez obzira u čijem su vlasništvu, kakav im je pravni status i kakvim se aktivnostima bave.

³³ Centar za prava deteta. *Dečji rad u Srbiji: Analiza zakonodavstva, prakse i pojavnih oblika dečjeg rada*. Beograd: CPD, 2006, str. 69-79.

Grafikon 2: Mesečna zarada Roma

Grafikon 3: Mesečna zarada Romkinja

Izvori prihoda se veoma razlikuju od grupe do grupe. Domicilni neromski ispitanici su većinom ostvarivali prihode na redovnim državnim poslovima (41%), pa putem starosnih, zdravstvenih, boračkih ili invalidskih penzija (19%), dok 15% zaradjuje redovne prihode u privatnim firmama. Sledeći isti obrazac, izbeglice i IRL većinom zarađuju za život radeći za državu (25%), primaju penzije (17%), i rade za privatne firme (13%). Izvori prihoda Roma se znatno razlikuju, jer je glavni izvor prihoda plaćen rad urađen neformalno za prijatelje i komšije (21%), stalno zaposlenje pri državnim preduzećima (12%) i prodaja robe na pijaci (10%). Deset posto svih romskih ispitanika žive u porodicama gde su dečji ili roditeljski dodatak primarni izvor prihoda,³⁴ u poređenju sa 1% domicilnih neromskih ispitanika i 3% izbeglica i IRL.

Samo 9% svih ispitanih Roma prima penzije, u poređenju sa 16% koje penzionisani domicilni neromi čine u svojoj demografskoj kategoriji. Ovo može biti slučaj iz različitih razloga: zato što mnogi Romi rade u neformalnoj ekonomiji i zbog toga ne ostvaruju pravo na penziju, zato što nemaju pristup relevantnim informacijama i ne znaju koja su im prava, ali i zato što nema mnogo Roma koji dostignu životno doba penzionera, jer ova zajednica ima niži očekivani životni vek. Nadalje, određeni broj Roma nema lične isprave i tako ne može primati nikakvu državnu pomoć; neposredovanje ličnih isprava je široko rasprostranjen fenomen među nekim grupama domicilnih Roma kao i romskih i drugih IRL, i predstavlja ozbiljnu prepreku za poštovanje mnogih socijalnih i ekonomskih prava socijalno ugroženih grupa.³⁵ Samo 1% Roma je izjavilo da zarađuje od neformalnih ličnih aktivnosti kao što su prosjačenje ili proricanje sudbine, što poriče negativne stereotipe o Romima gde se na Rome gleda kao na osobe koje većinom žive od ovakvih i sličnih aktivnosti.

Većina zaposlenih u sve tri grupe angažovana je u trgovini; među Romima, drugi sektor po popularnosti je poljoprivreda i šumarstvo:

³⁴ Ovo je znatno niži procenat nego u nekim drugim zemljama – u Slovačkoj, na primer, državna pomoć predstavlja glavni izvor prihoda za čak 70% Roma. (Program za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP). *Avoiding the Dependency Trap*. Bratislava: UNDP, 2003)

³⁵ Više informacija o IRL koja nemaju državljanstvo i lične isprave možete naći u: Međugencijska radna grupa za interno raseljena lica. Analiza situacije interno raseljenih lica sa Kosova u Srbiji i Crnoj Gori: zakon i praksa. Beograd: Međugencijska radna grupa za interno raseljena lica, 2004, str. 29-38. Za informacije o neposredovanju državljanstva i ličnih isprava među Romima u Srbiji i Crnoj Gori, vidi: Perić, Tatjana, "Personal Documents and Threats to the Exercise of Fundamental Rights of Roma in Europe," Roma Rights 3 (2003), Müller, Stephan. "Civil Registration of Roma: Background Paper". Budimpešta, novembar 2005, i Međugencijska radna grupa za interno raseljena lica, fusnota 21, str. 49-51.

Tabela 2: Glavni izvor prihoda u proteklom mesecu

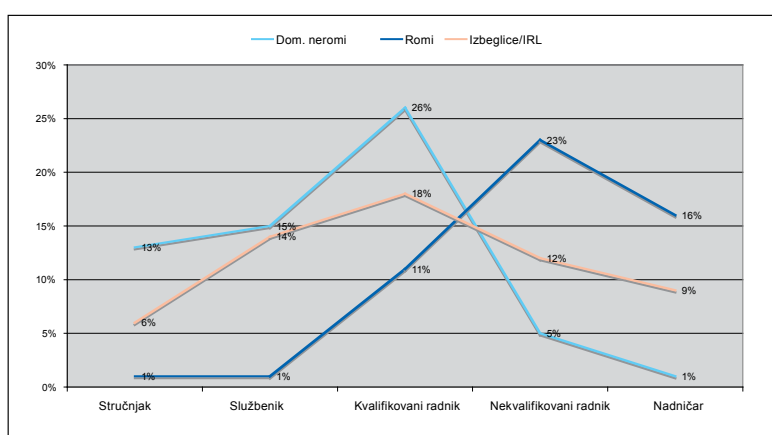
<i>Baza: Svi koji su u mesecu pre ankete ostvarili neki prihod</i>	Dom. neromi	Romi	Izbeglice/IRL
Redovna plata od posla u državnoj ili opštinskoj instituciji ili firmi	41%	12%	25%
Redovna plata od posla u privatnoj firmi ili organizaciji	15%	5%	13%
Honorari od povremenih poslova u državnim institucijama ili firmama	1%	2%	2%
Honorari od povremenih poslova u privatnim firmama ili organizacijama	4%	6%	4%
Plate ili honorari od poslova pri NVO	1%	1%	0
Profit iz sopstvenog biznisa	5%	6%	2%
Penzije, uključujući invalidske i boračke, kao i bolovanja	19%	9%	17%
Državna pomoć nezaposlenima	1%	1%	1%
Stipendije i školarine	2%	*	*
Dečji dodatak, porodiljsko bolovanje, isl.	1%	10%	3%
Prodaja sopstvenih poljoprivrednih proizvoda	2%	*	1%
Prodaja dobara na neformalnom tržištu, kao što su pijace, buvlje pijace ili na ulici	2%	10%	8%
Novac od izdavanja, interesi, novac od duznika	0	0	*
Finansijska pomoć od NVO, dobrotvorne i humanitarne donacije	0	3%	0
Plaćen neformalan rad za komšije ili prijatelje	2%	21%	10%
Novac od prodaje sakupljenih sekundarnih sirovina ili polovnih stvari	*	21%	10%
Zarada od neformalnih ličnih delatnosti, kao što su kockanje, prošenje, proricanje sudbine, itd.	*	6%	5%
Ostalo	1%	2%	1%
Odbija/ne zna	4%	6%	6%

Tabela 3: Zaposlenost po ekonomskim oblastima

	Domicilni neromi	Roma	Izbeglice/IRL
Trgovina	18%	23%	21%
Poljoprivreda i šumarstvo	2%	22%	11%
Industrija ili rudarstvo	13%	9%	7%
Uslužne delatnosti (turizam, restorani, itd.)	10%	6%	12%
Javne komunalne delatnosti	10%	5%	9%

Većina zaposlenih Roma su nekvalifikovani radnici, dok u druge dve grupe kvalifikovani radnici predstavljaju većinu radne snage. Ovo nije iznenađujući podatak ako se uzme u obzir da 47% Roma radne dobi nije završilo osnovno obrazovanje, u poređenju sa samo 15% izbeglica/IRL i 8% domicilne neromske populacije. Ovi podaci snažno naglašavaju vezu između romskog obrazovanja i zapošljavanja, i pozivaju na poboljšanje romskog obrazovanja kao početnu tačku za druge aspekte ekonomskog i društvenog razvoja.

Grafikon 4: Zanimanje

Šest procenata Roma i 5% ispitanih izbeglica i IRL (najverovatnije romskog porekla) je navelo da zarađuju za život putem prikupljanja sekundarnih sirovina i polovnih stvari. Sakupljanjem reciklabilnog otpada bave se pojedinci ali i čitave romske porodice. U istraživanju koje je sproveo Demokratsko udruženje Roma iz Beograda registrovano je 2.300 porodica, sa možda 10.000 članova, koje se bave reciklažom. Dobrobit reciklaže je očigledna, i za životnu okolinu i za društvo. Međutim, ove aktivnosti se trenutno odvijaju na nezaštićen, neregistrovan i neorganizovan način, gde Romi predstavljaju najslabiju kariku na ovom ionako neformalnom i haotičnom tržištu. Prikupljanje se obično vrši direktno iz kontejnera za smeće, bez ikakve zaštite, što za sakupljače i njihove porodice predstavlja zdravstveni rizik. U ovaj rad su uključena i deca, i kako se ove aktivnosti odvijaju tokom celog dana deca su time lišena obrazovanja. Reciklažni otpad se prenosi primitivnim prevoznim sredstvima, često konjskim kolima, što uzrokuje lošu produktivnost. Kako Romi nemaju odgovarajuća skladišta za reciklabilni materijal on gubi na kvalitetu. Konačno, reciklabilni materijal se prodaje po niskoj ceni, zahvaljujući neorganizovanom tržištu, što destabilizuje ekonomsku situaciju romskih porodica. Romi koji se bave reciklažom nisu deo nikakvih socijalnih ili zdravstvenih mreža, i izloženi su rasnoj diskriminaciji.³⁶

U međuvremenu, kao deo procesa pristupa članstvu u Evropskoj uniji, državne institucije su u procesu harmonizacije zakonodavstva vezanog za zaštitu okoline. Novi nacrt Zakona o upravljanju otpadom, koga relevantna ministarstva razmatraju od septembra 2005. godine, uvešće niz novina od kojih će mnoge uveliko uticati na rad Roma sakupljača otpada. Naime, svi sakupljači i prevoznici otpada će morati da se registruju i dobiju neophodne dozvole, a neautorizovanim osobama neće biti dozvoljen pristup otpadu i deponijama. Moraće da imaju i odgovarajuća skladišta, u skladu sa standardima propisanim zakonom. U radu će morati

³⁶ Autori žele da se zahvale Hristini Stevanović Čarapina, čiji su materijali iz studije o zapošljavanju Roma u sektoru reciklaže, napisane za potrebe UNDP, bili osnova za većinu informacija o reciklaži datih u ovom odeljku.

Boks 3: Tradicionalna romska zanimanja: muzičari

Kada se govori o tradicionalnim romskim zanimanjima obično se previde muzičari, iako veliki broj Roma širom Srbije zarađuju za život svirajući muziku, i to često generacija za generacijom. Međutim, u proteklih petnaest godina, većina njih je morala da radi samo za napojnice, bez osnovne plate, socijalnog osiguranja ili penzionih doprinosa. Iako su neki od njih decenijama svirali u državnim restoranima, njihov rad nije zvanično priznat te su lišeni prava na akcije kada su ova mesta privatizovana. Godine dugotrajnog noćnog rada u zadimljenim restoranima odrazile su se i na njihovo zdravlje. Trenutno se u očima zakona ovi muzičari stavljaju u isti koš kao i muzičke zvezde; da bi mogli legalno da rade moraju da dobiju skupe dozvole. Mnogi od njih zbog toga rade bez dozvole, ali ako u tome budu uhvaćeni prete im kazne a instrumenti im mogu biti oduzeti.

Sada su i romski muzičari takođe postali deo osiromašenog romskog stanovništva, a organizacije i institucije koje se bave borbom protiv siromaštva ih često ne uzimaju u obzir. Romski aktivisti zato pozivaju na uvođenje procedura koje bi omogućile muzičarima priznavanje radnog staža i pristup barem minimalnim penzijama.³⁹

da preduzimaju neophodne mere sanitarne zaštite. Između ostalog, preduzeća koja će otkupljivati reciklabilni materijal moći će da otkupljuju otpad samo iz legitimnih komercijalnih izvora.³⁷

Ove promene mogu imati veliki uticaj na sakupljače otpada među Romima i umanjiti njihove ionako minimalne mogućnosti ostvarivanja prihoda. Da bi se pripremili za nadolazeće pravne i praktične promene i izazove, Romi će trebati da se organizuju, osnuju profesionalne zadruge ili mala ili srednja preduzeća, i dobiju neophodne dozvole. Takođe će im biti potrebno obrazovanje i trening, od pisanja biznis planova do dobrog upravljanja otpadom.³⁸ Na kraju, oni Romi koji nemaju lične isprave će ponovo naići na prepreku u ostvarivanju svojih ekonomskih prava, jer osobe koje u suštini u pravnom smislu ne postoje nemaju osnovu za započinjanje procesa registracije svog biznisa.³⁹

Uopšte gledano, i Romi (12%) i izbeglice i IRL (11%) tvrde da su bili u situaciji da nisu dobili posao iako taj posao niko drugi nije hteo. Takođe, čini se da članovi socijalno ugroženih grupa zadnji dobijaju poslove a prvi ih gube: ovo je bilo iskustvo 4% Roma i 5% izbeglica i IRL. Diskriminacija je prisutna na svim obrazovnim nivoima među socijalno ugroženim grupama: interesantno je da statistička mogućnost diskriminacije raste sa nivoom obrazovanja ispitanika, i dostiže, na primer, 28% za Rome sa visokim obrazovanjem.⁴⁰ Neki aktivisti smatraju da neobrazovani Romi možda ne mogu da prepoznaju diskriminaciju, i zbog toga je ne prijavljuju, što ne znači da diskriminacije nema. Borba protiv diskriminacije, pre svega kroz usvajanje antidiskriminacione legislative i njenu uspešnu primenu, tako mora biti dodatak svim projektima koji imaju za cilj zapošljavanje osoba iz socijalno ugroženih grupa. Iako je ovakvo zakonodavstvo većinom teško sprovoditi u praksi, niz sudskih pobeda Roma iz Bugarske, nakon usvajanja bugarskog Zakona o zaštiti od diskriminacije iz 2003. godine, predstavlja uspešan slučaj koji treba uzeti kao dobar primer.⁴¹ Ipak, do marta 2006. u Srbiji još uvek nije bio usvojen sveobuhvatan zakon protiv diskriminacije.

³⁷ Tekst nacrtu Zakona o upravljanju otpadom i njegovo obrazloženje dostupni su na internet stranici Ministarstva nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije: <http://www.ekoserb.sr.gov.yu>.

³⁸ Neki uspešni projekti Laile Kamel, stručnjakinje u oblasti razvoja, o obrazovanju i formalizovanju rada uličnih sakupljača otpada u Egiptu možda mogu poslužiti kao dobar primer za romske zajednice uključene u slične aktivnosti; više informacija možete pronaći na adresama: www.goldmanprize.org/recipients/recipients.html i http://www.fordfound.org/publications/recent_articles/docs/Solutions_52-56.pdf.

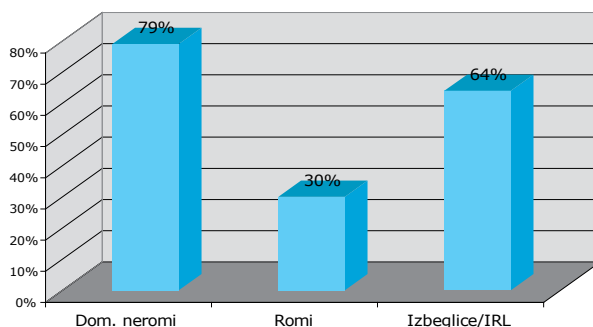
³⁹ Autori bi želeli da se zahvale romskom aktivisti Stevanu Nikoliću koji nam je ljubazno preneo informacije koje su poslužile kao osnova za ovaj deo.

⁴⁰ Ispitanicima nije postavljano pitanje "Da li ste diskriminisani?" nego je u anketi korišteno nekoliko pitanja vezanih za položaj ispitanika čiji su odgovori mogli tačnije da mere prisustvo ili odsustvo diskriminacije.

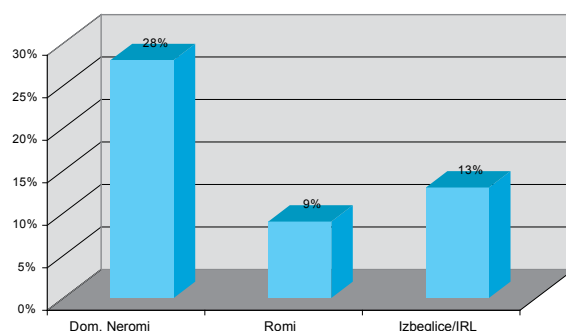
⁴¹ European Roma Rights Centre. "Bulgarian court fines employer for denying access to employment to Roma", izjava za javnost, 16.11.2005.

Izgleda da je želja za formalizovanjem preduzetničkog duha među Romima niska, mada to ne mora da se odnosi na sam preduzetnički duh: samo 14% romskih domaćinstava je pokušalo da otvori sopstveno preduzeće, a među onima koji su uspeli manje od jedne trećine je i zvanično registrovalo svoj biznis, u poređenju sa 64% registrovanih firmi među IRL i izbeglicama. Treba primetiti da je jedan od razloga za ovu razliku mogao ležati u činjenici da su tokom protekle dekade međunarodne i nevladine organizacije veoma podržavale otvaranje malih preduzeća među izbegličkom i IRL populacijom; samo tokom 2004. godine, UNHCR je dao preko 3.700 mikrokredita izbeglicama i IRL.⁴²

Grafikon 5: Procenat formalno registrovanih biznisa

Grafikon 6: Procenat registrovanih biznisa koji su dostigli stepen uspeha i razvoja

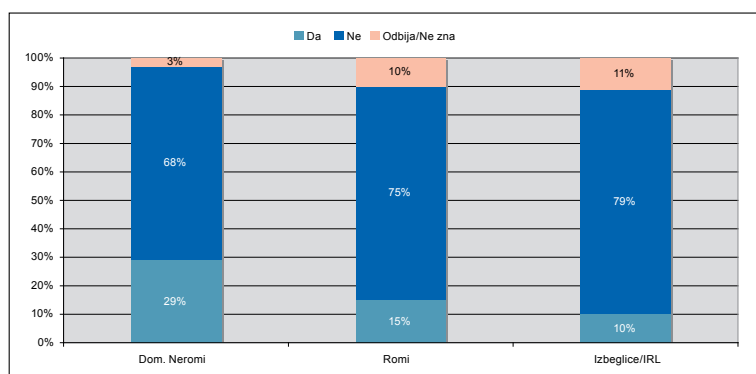

Prema rezultatima istraživanja o socijalnoj ugroženosti u Srbiji, dve trećine preduzeća koje vode Romi bilo je aktivno u oblasti trgovine; slično tome, trgovinom se bavi više od pola preduzeća izbeglica i IRL. Jedno od objašnjenja je možda da se članovi socijalno ugroženih grupa bave trgovinom na malo jer je u ovoj oblasti dozvoljen određeni nivo neformalnosti, za razliku od poteškoća na koje bi naišli ako bi registrovali preduzeća u nekim drugim oblastima. Trgovina takođe ne zahteva značajne investicije u opremu ili profesionalnu obuku, što bi za većinu Roma bilo prilično teško. Nadalje, trgovinske veštine se mogu preneti sa jedne generacije na drugu, što takođe delimično može objasniti koncentraciju Roma u trgovinskom sektoru. U svakom slučaju, ova oblast očigledno budi znatan interes među preduzetnicima iz socijalno ugroženih grupa, i treba na nju obratiti posebnu pažnju pri razvoju planova za mala i srednja preduzeća. Međutim, relativno nisko interesovanje za ozvaničavanje i registrovanje biznisa prati i niska stopa uspešnosti: samo 9% romskih preduzeća i 13% preduzeća izbeglica i IRL je dostiglo nivo rasta i razvoja, u poređenju sa 28% uspešnih slučajeva među domicilnim neromima. Očigledno je, pored pristupa kreditima, potrebno i obrazovanje u planiranju i vođenju biznisa.

⁴² United Nations High Commissioner for Refugees. *Global Report 2004*. Ženeva: UNHCR, 2005, str. 433.

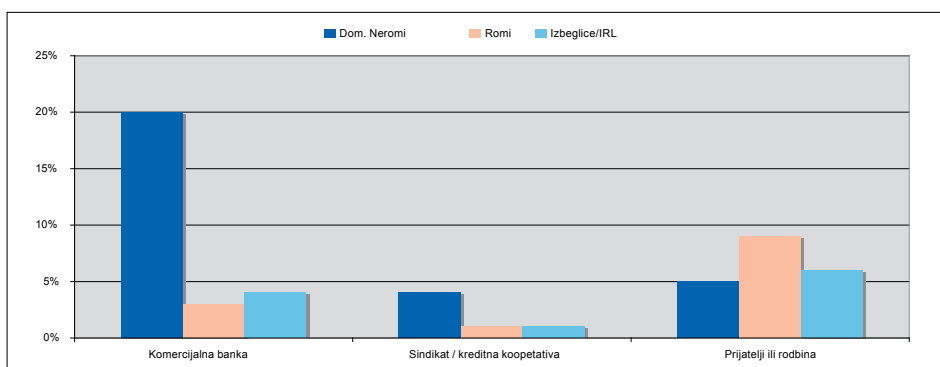

Grafikon 7: Korištenje kredita ili pozajmica

Članovi socijalno ugroženih grupa imaju ograničene vanjske resurse finansijske podrške i retko traže kredite od banaka. Dok među domicilnom neromskom populacijom 20% osoba koristi takve mogućnosti, procenat pada na samo 4% među izbeglicama i IRL, i 3% među Romima. Većini članova socijalno ugroženih grupa je teško da ispune osnovne zahteve banaka, kao na primer da stave hipoteku na kuću u situaciji gde su mnoga romska naselja nelegalna i samo 36% izbeglica i IRL žive u stanovima koji su njihovo vlasništvo. Banke takođe često traže žirante koji moraju biti legalno zaposleni i imati dohodak iznad određene granice.⁴³ Za mnoge članove socijalno ugroženih grupa to je nedostižno. Još jedan važan i neophodan činilac, iz perspektive banaka, je nedostatak kreditne istorije među članovima socijalno ugroženih grupa (što je još jedan razlog za podršku formalizaciji preduzeća socijalno ugroženih grupa). Uz to, ako tražite podršku neke komercijalne banke neophodno je da imate važeće lične isprave, što nije slučaj sa nekim Romima, izbeglicama i IRL. Specijalni predstavnik Generalnog sekretara UN za pitanja ljudskih prava interno raseljenih lica je nakon svoje posete Srbiji 2005. primetio da naročito u oblasti dokumentacije i registracije lokalni administrativni sistemi pokazuju sklonost ka "teškim i komplikovanim zahtevima," pa se članovi socijalno ugroženih grupa u susretu sa ovim institucijama osećaju "nemoćnim, dezorijentisanim, i obeshabrenim", što lako postaje "nepremostivom preprekom" na putu do ostvarenja raznih ekonomskih i socijalnih prava.⁴⁴

Grafikon 8: Izvori kredita i pozajmica

⁴³ Novosadski humanitarni centar. *Ekonomska samoodrživost izbeglica i povratnika – participativno istraživanje*, Novi Sad: Litostudio, 2005, str. 13-5.

⁴⁴ Kālin, Walter. "Report of the Representative of the Secretary-General on the Human Rights of Internally Displaced Persons." Generalna skupština UN, 7.9.2005, str. 11.

Napori u borbi protiv siromaštva i nezaposlenosti

Najveći napori u borbi protiv siromaštva u Srbiji proističu iz Strategije za smanjenje siromaštva (SSS), koju je Vlada Srbije usvojila krajem 2003. godine. Nažalost, "Istraživanje životnog standarda" sprovedeno za potrebe pripreme SSS nije uključivalo disagregirane podatke pa ne postoje informacije o izbegličkoj i IRL populaciji Srbije; podaci vezani za Rome su prikupljeni odvojeno ali koristeći istu metodologiju.⁴⁵ Podaci vezani za ove socijalno ugrožene grupe su naknadno integrisani u tekst Strategije i dva posebna aneksa.⁴⁶ Pored toga, u dodatak opštim merama, SSS analizira položaj ugroženih grupa i nudi preporuke za rešavanje problema svih socijalno ugroženih grupa, uključujući i Rome i IRL. U primeni opštih preporuka SSS prednost se takođe daje najugroženijim grupama.⁴⁷ Prema Pregledu Milenijumskih ciljeva razvoja (MCR) za Srbiju, napori da se ispuni Cilj 1 moraju obuhvatiti i smanjenje siromaštva među socijalno ugroženim grupama, gde spadaju i Romi, izbeglice i IRL, kao i donošenje Nacionalnog plana za ostvarivanje socijalne uključenosti.⁴⁸

Takođe su napisane i specifične strategije od važnosti za socijalno ugrožene grupe. "Nacionalna strategija za izbeglice i raseljena lica sa Kosova i Metohije" Republike Srbije iz 2002. godine, na primer, predviđa programe za zapošljavanje izuzetno socijalno ugroženih osoba, beskamatne pozajmice i mikrokredite, programe za samozapošljavanje, zapošljavanje u uspešnim postojećim firmama, i pripreme za zapošljavanje. Međutim, ovi programi se odnose samo na izbeglice, a ne i na IRL, i dele stanovništvo koje može da konkuriše za ove programe u pet kategorija koje su imenovane ali nisu definisane.⁴⁹ Ova strategija je kritikovana i zbog toga što se fokusira na povratak, i ne daje podršku lokalnoj integraciji.⁵⁰ Glavni ekspert UN za pitanja interne raseljenosti je takođe primetio ekskluzivan opšti fokus na povratke u javnoj politici u Srbiji, i zanemarivanje ili čak obeshrabrivanje napora IRL da se integrišu; naglasio je i da integracija u lokalnu ekonomiju i povratak ne isključuju jedno drugo – naprotiv, oni "u stvari pojačavaju jedno drugo," po rečima Specijalnog predstavnika.⁵¹

Pokušaji da se siromaštvo Roma reši na sistematičan način datiraju iz decembra 2002. godine, kada je Nacrt strategije za integraciju i davanje novih ovlašćenja Romima napisan pod okriljem tadašnjeg Ministarstva za ljudska i manjinska prava, a uz pomoć svih većih međunarodnih organizacija i naročito Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS). Tim koji je napisao strategiju sastojao se od dva OEBS-ova strana eksperta kao i četiri domaća konsultanta. Nacrt strategije je pisan u konsultaciji sa devet specijalizovanih ekspertskih grupa koje su uključivale i romske aktiviste, kao i u konsultaciji sa raznim državnim i međunarodnim institucijama. Nacrtom je takođe bilo predviđeno stvaranje institucija za sprovođenje strategije, i već nekoliko meseci kasnije, u aprilu 2003, započeo je sa radom Sekretarijat za romsku nacionalnu strategiju pod okriljem Ministarstva za ljudska i manjinska prava. U to isto vreme, u paralelnom procesu, Nacionalni savet romske nacionalne manjine je osnovan u maju 2003. kao savetodavno telo tog istog ministarstva. Prvi zadatak Sekretarijata je bio da pokrene javnu raspravu o nacrtu strategije, i u aprilu 2004. je nacrt usvojen od strane Nacionalnog saveta.

Do kraja 2004. – početka 2005. Sekretarijat je takođe preuzeo koordinaciju pisanja nacionalnih akcionih planova (NAP) za Dekadu Roma, dok su relevantna ministarstva i delovi građanskog društva preuzeli glavne uloge u stvaranju NAP. Treba naglasiti da je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava bilo savezno ministarstvo ali se bavilo samo nacionalnim akcionim planovima i aktivnostima Dekade Roma na teritoriji Srbije. Pored toga, u vreme kada je ovaj izveštaj privođen kraju (jun 2006), a zbog promena nastalih nakon referendumu o nezavisnosti u Crnoj Gori, većina kompetencija Ministarstva opisanih u ovom izveštaju prenesena je na Vladu Srbije gde se uskoro očekuje formiranje nove službe koja će se baviti ljudskim pravima.

Četiri glavna akciona plana u oblastima koje su prioriteti Dekade Roma – obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje i zdravstvo – su formalno usvojena od strane Vlade Republike Srbije 27.1.2005, upravo pred zvanično otvaranje Dekade 2.2.2005. u Sofiji. Pisanje ostalih akcionih planova je završeno u martu 2005. Ovi akcioni planovi su većinom pratili okvir koji je dao nacrt strategije iz 2002. u sledećim oblastima: povratnici po ugovorima o readmisiji, interno raseljena lica, mediji i informacije, kultura, socijalna pomoć, mere protiv diskriminacije, kao i specifični položaj žena. Ovakav format se jasno razlikuje od načina na koji su NAP pisani

⁴⁵ Iz prepiske autora sa Aleksandrom Jović, Tim potpredsednika Vlade za implementaciju Strategije za smanjenje siromaštva u Srbiji, 17.1.2005.

⁴⁶ Global IDP Project and Norwegian Refugee Council. *IDPs from Kosovo: stuck between uncertain return prospects and denial of local integration*. Ženeva: Global IDP Project, 2005, str. 16.

⁴⁷ Jović, fusnota 45.

⁴⁸ Vlada Republike Srbije, *Izveštaj o realizaciji Milenijumskih ciljeva razvoja u Srbiji*. Beograd: Vlada Republike Srbije, 2005, str. 11.

⁴⁹ Vlada Republike Srbije. *Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica*. Beograd: Vlada Republike Srbije, 2002, str. 14.

⁵⁰ Global IDP Project, fusnota 46.

⁵¹ Kálin, fusnota 44, str. 10.

u drugim zemljama Dekade, a koji su se većinom fokusirali na četiri gorepomenute prioritetne teme Dekade. Na primer, Srbija je jedina zemlja u kojoj je nastao NAP koji se bavi isključivo diskriminacijom Romkinja.

Dodatni podsticaj aktivnostima u okviru Dekade je i osnivanje Kancelarije za inkluziju Roma, smeštene u Novom Sadu, u oktobru 2005. Kancelarija je nastala pod okriljem Izvršnog veća Autonomne Pokrajine Vojvodine, a uz finansijsku podršku Fonda za otvoreno društvo Srbija. Ciljevi Kancelarije su inkluzija Roma u zajednicu i njihovo jednako učešće u javnom životu, zajedno sa borbom protiv diskriminacije i antiromskih predrasuda.⁵²

Nacionalni akcioni plan za zapošljavanje Roma započinje sa prioritetom stvaranja baze podataka o zapošljavanju Roma, koja bi odgovorila na potrebu za specifičnim podacima vezanim za Rome koji trenutno nedostaju.⁵³ Predviđeni vremenski okvir uključuje 2005. i 2006. godinu, međutim relevantni budžeti za implementaciju svih NAP su odobreni tek u novembru 2005. godine.⁵⁴ Plan veoma naglašava iniciranje romskog preduzetništva kroz mala i srednja preduzeća. Ipak, predloženi indikator uspeha – 100 Roma pokreće sopstveni biznis za godinu dana – čini se skromnim. Bilo bi potrebno uključiti i indikatore o eventualnom uspehu ovih poslova, a bolji cilj bi bio povećavanje broja uspešnih biznisa. Plan takođe predviđa mikrokredite za romska mala i srednja preduzeća, kao način za povećavanje poverenja Roma u banke, ali takodje i rast poverenja banaka u Rome, i prevazilaženje prepreka o kojima smo govorili ranije u ovom izveštaju. Indikatori za monitoring slučajeva diskriminacije u polju zapošljavanja bi takođe mogli uključeni. Ovaj NAP nažalost ne pominje Rome koji se bave reciklažom, što je naročito važno jer ovi Romi predstavljaju jedan od najugroženijih slojeva romske zajednice.

Jedan od načina na koji ovaj NAP predviđa povećanje mogućnosti za zapošljavanje Roma je obuka u specifičnim veštinama, što trenutno sprovodi veći broj nevladinih organizacija u zemlji. Indikator za ovu aktivnost su treninzi za 500 Roma u godinu dana, uključujući 30% Romkinja, a gde bi država trebala i verovatno i mogla da učini više od toga ako želi da dostigne cilj Dekade za 2015. godinu da se nezaposlenost Roma smanji na nacionalni nivo nezaposlenosti. Ovaj plan takođe predviđa akcije koje će među Romima povećati motivaciju za traženje posla. Već je primećeno da planovi za borbu protiv siromaštva Roma moraju uzeti u obzir činioce kao što je "multidimenzionalna priroda romskog siromaštva i njeni međusobno povezani koreni", kao i raznovrsnost unutar romske zajednice.⁵⁵ Ovo je sigurno i primenljivo i važno i u Srbiji, imajući u vidu razne romske grupe koje žive pod veoma različitim društvenim i kulturnim uslovima, uključujući Rome sa Kosova i Metohije koji su interno raseljeni u Srbiji i koji su u suštini višestruko ugroženi i kao Romi i kao IRL. Ovu raznovrsnost treba uopšte uzeti u obzir kod svih projekata vezanih za Rome. U ovom slučaju, motivacioni treninzi i drugi programi orijentisani ka zapošljavanju treba da obrate pažnju na potrebe romskih grupa u pitanju, koje će imati različito obrazovanje i sposobnosti, pogotovo uzevši u obzir da većinu Roma – ali ne sve – čine nekvalifikovani radnici. Ipak, neke međunarodne nevladine organizacije su kritikovale pristup po kome se treninzi za Rome organizuju bez prethodnog istraživanja o potrebama za određenim veštinama na tržištu rada, ili situacije gde se pokreću masivni projekti sa fizičkim poslovima isključivo za nezaposlene i nekvalifikovane radnike, ne obraćajući pažnju na Rome koji su već uključeni u neformalnu ekonomiju i kojima treba pomoć da razviju svoja preduzeća.⁵⁶ U

⁵² "U Novom Sadu otvorena Kancelarija za inkluziju Roma," *Danas*, 27.10.2005.

⁵³ Komentari na NAP koji su ovde dati pretpostavljaju da su čitaoci upoznati sa sadržajem NAP i nije im cilj da daju opis NAP; oni samo naglašavaju određene elemente NAP koji su od značaja za teme našeg istraživanja i ne treba ih shvatiti kao sveobuhvatnu analizu.

⁵⁴ Vidi Zakon o budžetu Republike Srbije za 2006, usvojen od Narodne skupštine Republike Srbije 28.11.2005, na internet adresi: <http://www.parlament.sr.gov.yu>.

⁵⁵ Ringold, Dena, Mitchell A. Orenstein i Erika Wilkens. *Roma in an Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle*. Vašington: World Bank, 2003, str. 4.

⁵⁶ Minority Rights Group International. "Roma Poverty and the Roma National Strategies: The Cases of Albania, Greece and Serbia." London: MRG, 2005, str. 10.

Boks 4: Naučene lekcije: ekonomsko osnaživanje Romkinja⁶¹

Mnoge Romkinje finansijski zavise od svojih muževa, jer nisu obrazovane i nisu zaposlene: kako pokazuju rezultati istraživanja o socijalnoj ugroženosti, trećina Romkinja je nezaposlena, dok jednu četvrtinu predstavljaju domaćice. Mnoge su morale da napuste školu, a razlozi su različiti: mnoge su bile prisiljene da napuste školu jer su troškovi obrazovanja bili previsoki (za 45% Romkinja i 44% Roma) ili se smatralo da su dovoljno obrazovani (za 6% Romkinja i 11% Roma), ali takođe i zbog ranog preuzimanja kućnih ili bračnih obaveza – što je objašnjenje zašto je 11% devojčica, u poređenju sa 3% dečaka, napustilo školu. Prema UNDP istraživanju, nasilničko ponašanje druge dece u školi je takođe u nekim slučajevima navedeno kao razlog napuštanja škole. Na trenutnom tržištu rada nema potražnje za nekvalifikovanim osobama, a za nekvalifikovane osobe koje su romske nacionalnosti, i to žene, mogućnosti za zapošljavanje postaju minimalne.

Shvativši to, Romski ženski centar "Bibija" još od 2001. pokreće programe ekonomskog osnaživanja Romkinja u Beogradu. U svakom godišnjem ciklusu, one organizuju nedeljne radionice tokom perioda od šest meseci za oko 90 žena iz romskih naselja, gde žene uče osnovne veštine vezane za zapošljavanje i upoznaju se sa formalnim procesima zapošljavanja. Dvadeset učesnica radionica koje su završile najmanje osnovnu školu mogu da dalje slede svoja interesovanja u određenoj odabranoj profesiji – uključujući zanate kao što su frizerski i krojački, ali i strane jezike i rad na računaru – tako što će pohađati specijalizovane kurseve na dva državna narodna univerziteta. Zvaničnim sklapanjem saradnje između ove NVO i državnih institucija u pitanju obezbeđeno je da polaznice kurseva dobijaju i punu podršku institucija. Pored toga, Bibija polaznice takođe snabdeva knjigama i drugim materijalima. Nakon uspešnog završetka kurseva koji traju od šest nedelja do tri meseca učesnice dobijaju sertifikate. Bibija je takođe uspostavila saradnju sa Zavodom za tržište rada, sa ciljem primanja informacija o slobodnim radnim mestima i ostalim podacima koji su od pomoći pri traženju posla.

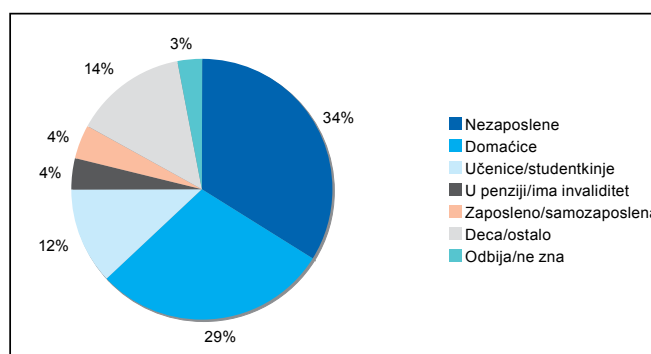
Ipak, i dalje su prisutni neki vanjski problemi koji su van domašaja građanskog društva. Romkinje sa dodatnim kvalifikacijama i dalje mogu imati teškoća pri pronalaženju posla jer je tržište rada u Srbiji postalo izuzetno kompetitivno. Jedna opcija koju su neke žene odabrale bila je da prihvate poslove u sivoj ekonomiji, a posledica je da ove žene nemaju sigurnost zaposlenja, odgovarajuće uslove rada niti zdravstvenu i socijalnu zaštitu. Očigledno je da bi šira državna akcija davanja mogućnosti za zaposlenje odlično dopunila NVO inicijative.

IZVOR: ROMSKI ŽENSKI CENTAR "BIBIJA"

nekim aktivnostima ovog NAP vezanim za zapošljavanje, kao što su javni radovi i podizanje motivacije za zapošljavanje, vremenski okvir je ograničen na godinu 2006. ili godinu 2008, u skladu sa vremenskim okvirima implementacije Nacionalne strategije zapošljavanja.

U ovaj NAP bi bilo dobro uključiti još neke dodatne indikatore. Na primer, bili bi potrebni indikatori za zapošljavanje Romkinja, naročito s obzirom da je istraživanje o socijalnoj ugroženosti pokazalo da je stopa nezaposlenosti među Romkinjama 34%, pored 29% Romkinja koje su domaćice, dok je u 2004. godini nacionalni prosek nezaposlenosti žena bio 26,5% a procenat žena domaćica 20,3%.⁵⁷ Uopšte gledano, u sprovođenju i monitoringu ovog i svih drugih NAP treba uzeti u obzir rodnu ravnopravnost: rodna ravnopravnost, diskriminacija i siromaštvo su usvojeni kao tri međusektorske teme Dekade koje prožimaju sve glavne tematske oblasti. Bilo bi korisno iskoristiti indikatore i preporuke iz Nacionalnog akcionog plana o specifičnom položaju žena [Romkinja]; ovaj NAP je napisan i očekuje se da će biti usvojen od strane Vlade.

Grafikon 9: Radni status Romkinja

U NAP za zapošljavanje implementacioni partneri nisu u svim slučajevima definisani, ili se samo generalno pominje neka institucija, bez navođenja koje specifične kancelarije bi se time bavile. Tako je dogovoreno za ovaj i druge NAP,⁵⁸ međutim možda bi bilo praktičnije da su zadaci podeljeni od samog početka. Ono što nedostaje je okvir za monitoring sa više kratkoročnih ciljeva, i jasni indikatori za svaku aktivnost. Pored toga, treba napraviti vezu sa poboljšanjima u polju obrazovanja, naročito na srednjoškolskom i visokoškolskom nivou, jer to takođe ima direktan uticaj na zapošljavanje socijalno ugroženih grupa.

Za jedan mali broj državnih institucija i nevladinih organizacija (NVO) se pominje da će biti uključeni u sprovođenje i/ili monitoring ovog i drugih NAP, pa se mora postaviti pitanje njihovih ograničenih ljudskih i finansijskih resursa. Osnivanje Lige za Dekadu Roma je možda dobar dodatak za predloženi monitoring ovog i drugih NAP. Osnovana na inicijativu Fonda za otvoreno društvo u oktobru 2005, Liga je udruženje romskih i neromskih nevladinih NVO i Nacionalnog saveta Roma. Cilj Lige je da doprinese uspešnom sprovođenju akcionih planova,⁵⁹ očekuje se da će sa razvojem njihovih aktivnosti biti poznato i više informacija o njihovom radu.

⁵⁷ Republički zavod za statistiku Srbije. *Anketa o radnoj snazi 2004*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije, 2005.

⁵⁸ Konsultativni sastanak u Beogradu, 15.12.2005.

⁵⁹ Centar za prava manjina, "Liga za Dekadu", na internet stranici: <http://www.mrc.org.yu/ligazadekadu/>.

Pored Nacionalnog akcionog plana za zapošljavanje, romske organizacije u Nišu su pokrenule pisanje lokalnih planova za zapošljavanje. To je slučaj sa Društvom Rom "Sait Balić" i Yurom centrom koji su napisali "Strategiju zapošljavanja Roma u Nišu" početkom 2005, zajedno sa lokalnom kancelarijom Nacionalne službe za zapošljavanje. Akcioni plan niške strategije poziva na stvaranje baze podataka o Romima koji traže posao, podstičući Rome da koriste usluge Nacionalne službe za zapošljavanje i da se uključe u mere zapošljavanja, i organizovanje motivacionih treninga za one koji traže posao. Plan takođe predviđa i zapošljavanje Roma pri lokalnim i državnim institucijama, uključivanje Roma u projekte javnih radova, i podršku romskim srednjim i malim preduzećima. Dok strategija predviđa subvencije za socijalno osiguranje za poslodavce koji zaposle Rome, ona takođe predlaže organizovanje specijalne profesionalne obuke za Rome koji traže posao, podršku romskim sindikatima i strukovnim udruženjima, i poziva na primenu koncepta jednakih mogućnosti zapošljavanja za Rome. Nakon potpisivanja memoranduma o saradnji sa Nacionalnom službom za zapošljavanje, i osnivanja sopstvene Agencije za podsticanje preduzetništva, ove nevladine organizacije su nastavile sa implementacijom strategija uz pomoć Oxfama.⁶⁰

⁶⁰ Prepiska autora sa Osmanom Balićem, Yurom centar, Niš, 24.1.2005.

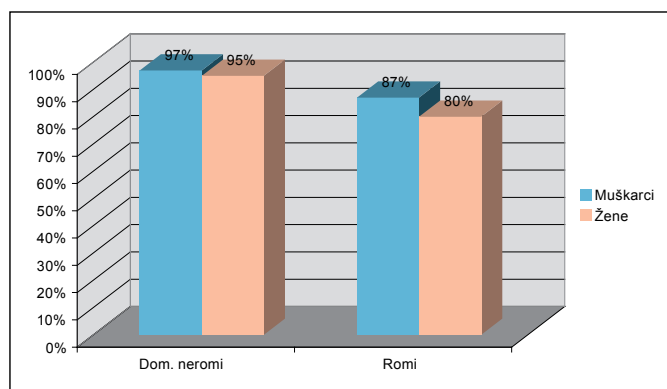
⁶¹ Brojne nevladine organizacije i državne institucije u Srbiji trenutno sprovode socijalne i ekonomske projekte koji se bave socijalno ugroženim zajednicama. Bilo bi veoma korisno opisati sve ove projekte ili oceniti njihovu uspešnost, međutim to nije zadatak ovog izveštaja. Projekti predstavljeni u ovom izveštaju su samo primeri koji opisuju inicijative iz sektora građanskog društva koji se bave problemima koji su prisutni među mnogim ugroženim zajednicama, koji otkrivaju kompleksnost višeslojnih problema kojima se bave, i koji bi, nadamo se, mogli da posluže kao dobra ilustracija moguće međusektorske saradnje.

SOCIJALNO UGROŽENE GRUPE I OBRAZOVANJE

Pismenost i formalno obrazovanje

Rezultati UNDP istraživanja o socijalnoj ugroženosti pokazuju da nivoi obrazovanja i pismenosti među nekim socijalno ugroženim grupama u Srbiji znatno zaostaju za nacionalnim prosekom.⁶² Dok je prosečna stopa pismenosti domicilnih neroma 97%, među izbeglicama i raseljenim licima je 91%, a među Romima 84%.⁶³ Podaci prikazani po polu za sve tri grupe pokazuju da je stopa pismenosti niža među ženama: 80% za Romkinje, i 90% za žene izbeglice i IRL; u obe grupe, žene starije od 45 godina imaju najnižu stopu pismenosti u svojoj zajednici. Očigledno je da bi bilo važno pokretati programe opismenjavanja za žene iz socijalno ugroženih grupa, gde bi naročito trebalo ciljati starije žene.

Grafikon 10: Stope pismenosti

Među Romima je naročito prisutan nedostatak formalnog obrazovanja: među ispitanim stanovništvom otprilike trećina nije imala nikakvo obrazovanje ili su završili nekoliko razreda osnovne škole (31%), dok za njima slede oni koji su uspeli da završe samo osnovnu školu (23%).⁶⁴

Srednjoškolsko obrazovanje ima 11% Roma, a 1% je završilo višu školu ili fakultet. U poređenju sa tim, izbegličko/IRL stanovništvo ima većinom srednjoškolsko obrazovanje (34%) a još 10% je završilo više škole ili fakultete, dok je po nacionalnom proseku u 2002. godini bilo 41% osoba sa srednjoškolskim obrazovanjem, i 11% onih koji su završili više škole ili fakultete. Žene iz sve tri grupe u proseku imaju niže obrazovanje nego muškarci, sa izuzetkom visokoškoloovanih žena iz grupe domicilnih neromskih ispitanika.

Ovakva sumorna slika obrazovnog neuspeha se ogleda i u trenutnom broju dece upisane u školu. Dok 92% dece iz domicilne neromske zajednice uzrasta kada bi trebalo da idu u osnovnu školu zaista pohađa školu, isto je slučaj sa samo 85% izbeglica i IRL, i 74% Roma. Na nivou srednje škole ova razlika postaje još drastičnija: dok 71% domicilnih neromskih stanovnika odgovarajućeg uzrasta ide u srednju školu, taj procenat među izbeglicama i IRL pada na 58%, a među Romima je samo 19%. Procenat upisanih na višu školu ili fakultet iz domicilne neromske grupe je 10%, za čim sledi 6% izbeglica i IRL, i samo 1% Roma. U vreme kada je ova anketa sprovedena, od 1.580 romskih ispitanika samo 8 je imalo završenu višu školu, a 7 je imalo nezavršen fakultet.

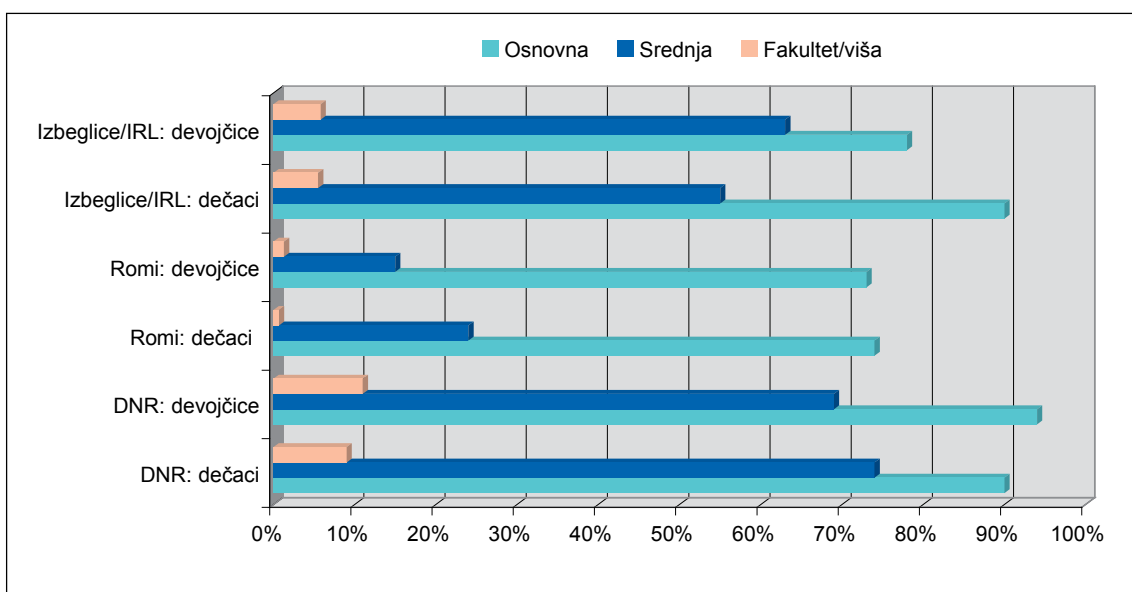
⁶² Za potrebe ovog istraživanja pismenost je definisana kao procenat osoba starijih od 15 godina koje umeju da čitaju i pišu.

⁶³ Obrazovna, naučna i kulturna organizacija Ujedinjenih nacija UNESCO kritikuje metodologije kod kojih se u upitnicima koristi pitanje gde se pojedinci pitaju da li su pismeni, jer ovo stvara dve previše pojednostavljene grupe "pismenih" i "nepismenih" osoba, a pored toga i umanjuje broj nepismenih osoba koje ne žele da priznaju da su nepismene, i koje time uzrokuju nastanak netačno visokih podataka o pismenosti. UNESCO se zalaže za uvođenje profila pismenosti kojima bi se merio nivo pojedinca u čitanju, pisanju i numeričkim veštinama, uključujući sredstva za merenje napretka. (Vidi Program za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP), *Human Development Report 2004: Cultural Diversity in Today's Diverse World*. Njujork: UNDP, 2004, str. 256)

⁶⁴ Stručnjaci upozoravaju da postoje velike razlike između nivoa stvarne i funkcionalne pismenosti osoba koje završe osnovno obrazovanje. (Vidi: Vlada Republike Srbije, *Izveštaj o realizaciji Milenijumskih ciljeva razvoja u Srbiji*. Beograd: Vlada Republike Srbije, 2005, str. 21-22)

Grafikon 11: Upis u škole

Podaci prikazani po polu pokazuju da je procenat upisanih romskih devojčica u osnovne škole za 1% niži od istog za dečake, a u srednjoj školi je niži za 4%. Među domicilnom neromskom populacijom devojčice vode u pohađanju osnovne škole, zaostaju u pohađanju srednje škole, ali dobijaju statističku prednost u visokom školstvu. Devojčice iz izbegličkih i IRL zajednica se upisuju u osnovne škole ređe nego dečaci njihovih godina, a na nivou srednje škole i fakulteta ima više upisanih devojaka nego mladića (na primer, 63% upisanih devojaka prema 55% upisanih mladića u srednjim školama). Opšti odnos devojaka prema mladićima na visokoškolskom nivou (1.75 za Rome, 1.22 za domicilno neromsko stanovništvo, i 1.05 među izbeglicama i IRL) na žalost nije proizvod rodne ravnopravnosti nego pre pada kvaliteta obrazovanja, činjenice da se univerzitetske diplome ne cene na tržištu rada, i umanjene društvene važnosti koja se pridaje obrazovanju.⁶⁵

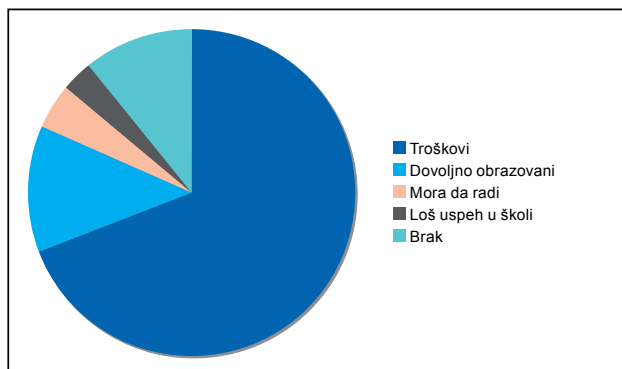
Veliki deo prepreka sa kojima se suočavaju učenici i studenti proilazi iz finansijskih nedaća: čak 45% Roma i 38% izbeglica i IRL u dobi od 6 do 22 godine je navelo cenu obrazovanja kao nepremostivu prepreku. Šanse da se dobije vanjska finansijska podrška su male: samo 1% romskih i izbegličkih/IRL domaćinstava dobija pomoć u obliku stipendije. Ovaj fenomen ilustruje začarani krug siromaštva: prvo siromaštvo utiče na obrazovanje, a potom nedostatak obrazovanja koji usledi prouzrokuje dalje siromaštvo. Neki kulturni običaji takođe kočie obrazovanje: 11% romskih devojčica i 3% dečaka su napustili školu zbog braka, što je slučaj sa manje od 1% domicilnih neromskih ispitanika, i praktično ne postoji među ispitanim izbeglicama/IRL.⁶⁶ Iako UNDP istraživanje nije imalo romsku decu ulice kao ciljnu grupu, treba naglasiti da ova deca većinom ne idu u školu. Nema puno detaljnih studija o njihovoj situaciji, i čini se da su izostavljeni iz većine istraživanja, ali najverovatnije većina njih dolazi iz izuzetno siromašnih porodica i prose da bi sami sebe izdržavali. Napori

⁶⁵ Vlada Republike Srbije, *Izveštaj o realizaciji Milenijumskih ciljeva razvoja u Srbiji*, fusnota 48, str. 29.

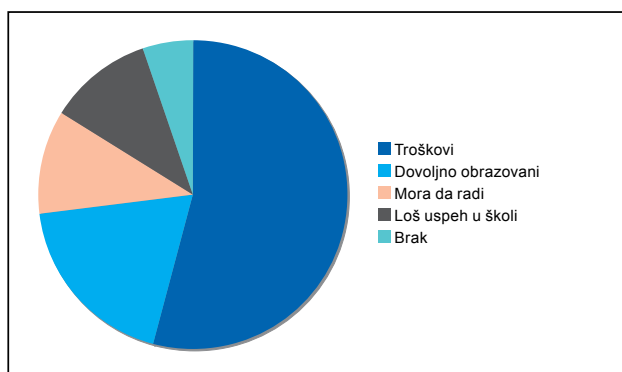
⁶⁶ Prosečna starost romskih devojaka koje prvi put stupaju u brak je 24.2, u poređenju sa nacionalnim prosekom od 25.7 godina, prema podacima Republičkog statističkog zavoda iz 2004. Neke romske aktivistkinje naglašavaju da rani brakovi nisu isključivo romski običaj u Srbiji, i da ovaj običaj nije raširen među svim romskim grupama u Srbiji. Za više informacija o Romkinjama i romskoj kulturi vidi: Ilić, Rozalija, "Položaj romskih žena u Srbiji" u: Pakt stabilnosti za jugoistočnu Evropu – Gender Task Force Regional Center for Gender Equality. *Romkinje to mogu – Rromnja godoja šaj*. Beograd: Pakt stabilnosti za jugoistočnu Evropu.

da se deca ulice integrišu u obrazovni sistem moraju da imaju u vidu i potrebu za ekonomskom podrškom toj deci.

Grafikon 12: Glavni razlozi zašto Romi uzrasta 6-22 godine ne idu u školu

Grafikon 13: Glavni razlozi zašto domicilni neromi uzrasta 6-22 godine ne idu u školu

Rezultati istraživanja takođe donekle ilustruju vezu između prevelike prisutnosti romske dece u specijalnim školama i uslova u kojima žive njihove porodice.⁶⁷ Među 17 ispitanih Roma dobi od 6-22 godina koji pohađaju specijalne škole, samo u jednom slučaju je osoba u pitanju zaista imala mentalni ili fizički invaliditet sa tačke gledišta ostalih članova domaćinstva. Najčešće objašnjenje za pohađanje specijalne škole bilo je da je program škole jednostavniji i lakši za praćenje (5 slučajeva), da je porodica previše siromašna da detetu obezbeđuje hranu (4), ili da je na ovaj način detetu obezbeđen siguran život (1). Sa druge strane, pohađanje specijalne škole od strane dece iz izbegličkih i IRL domaćinstava objašnjeno je isključivo postojanjem mentalnog ili fizičkog invaliditeta (2 od ukupno 3 slučaja), i nije ni u jednom slučaju opravdano razlozima koji imaju veze sa siromaštvom. Ipak, zbog malog broja opservacija u ovoj kategoriji, ovi podaci ne mogu biti osnova za donošenje opštih zaključaka.

Romski aktivisti takođe naglašavaju i pitanje obrazovanja odraslih. Jedan deo Roma koji sa zakašnjenjem završi osnovne škole za odrasle ne može da nastavi svoje školovanje jer su prerasli granice uzrasta za upis u srednju školu; alternative postoje, ali su skupe i van domašaja velike većine Roma. Rezultat takve jedne situacije je da mnogi Romi u dobi od 17-18 godina, na primer, ne mogu da nađu posao, niti da nastave školovanje. Za takve osobe je izuzetno teško da nađu svoje mesto na tržištu rada jer nemaju potrebno formalno obrazovanje, a da bi mogli da se zaposle trebalo bi im ponuditi neke finansijski prihvatljive načine da steknu kvalifikacije.⁶⁸

⁶⁷ Za više informacija o romskoj deci u specijalnim školama, vidi: European Roma Rights Center i Kancelarija Visokog komesarijata UN za ljudska prava. *Memorandum: zaštita prava Roma u Srbiji i Crnoj Gori*. Beograd: European Roma Rights Center i Kancelarija Visokog komesarijata UN za ljudska prava (UN OHCHR), 2003.

⁶⁸ Konsultacije sa Radmilom Zečirović, NVO Zajedno-Khetane, i Petrom Nikolić, Matica Romska, Novi Sad, 9.12.2005.

Jedinstveni akcioni plan za unapređivanje obrazovanja Roma u Srbiji

Smatra se da su deca iz izbegličkog i IRL stanovništva dobro integrisana u obrazovne sisteme, te u skorije vreme nije bilo strategija koje su se bavile ovim grupama. Što se tiče romske dece, Jedinstveni akcioni plan za unapređivanje obrazovanja Roma u Srbiji je pripremljen 2004. godine od strane Ministarstva za obrazovanje i sport Republike Srbije, uz pomoć Ministarstva za ljudska prava i Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS). Ovo je najdetaljniji od svih nacionalnih akcionih planova, što adekvatno odražava važnost ove ključne teme. Ipak, bilo bi korisno za ovaj plan da se uvedu neka poboljšanja, pre svega u smislu preciziranja institucija koje će se baviti implementacijom, okvira za monitoring, i činjenice da je niz vrlo kompleksnih aktivnosti predviđen za 2005. ili 2005-2006. godinu, te će sada početi sa priličnim kašnjenjem. Plan predviđa sofisticiranu mrežu indikatora gde bi se, ipak, još nešto moglo dodati.

NAP za obrazovanje bi trebalo da uključi indikatore za broj romske dece iz porodica kojima je odbijen zahtev za azil te su vraćene iz zapadne Evrope, a koja su uključena u obrazovni sistem. Ne postoje tačni podaci o broju ove dece ali može se sa sigurnošću reći da broj ove dece raste i da će u godinama koje dolaze nastaviti da uvećava broj socijalno ugroženih osoba u zemlji, kako su državne institucije odobrile povratak do 150.000 osoba iz zemalja sa kojima su sklopljeni ugovori o readmisiji.⁶⁹ Deca povratnika imaju teškoće u pristupu obrazovanju jer nemaju odgovarajuće dokumente koji su neophodni za upis u škole, jer mnoga ne govore srpski, i jer se smeštaju u razrede koje su davno završili a sve zbog razlika između obrazovnih sistema u Srbiji i obrazovnih sistema iz kojih su došli.⁷⁰ Pored problema sa obrazovanjem dece povratnika, treba naglasiti i da je ekonomska i socijalna situacija povratnika uopšte veoma teška.⁷¹

Pored toga, u oblasti sistematskog monitoringa napretka romske dece, treba razviti indikatore koji će meriti funkcionalnu pismenost, a neće se samo oslanjati na samoidentifikaciju ispitanika. Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja i Ministarstvo prosvete rade na uspostavljanju predloga standarda učeničkih postignuća za kraj njihovog obaveznog osnovnog obrazovanja.⁷² Primena takvih standarda za merenje kvaliteta obrazovanja koje se daje romskoj deci – a koje se često smatra obrazovanjem niskog kvaliteta – bi sigurno bila od velike koristi. Takođe bi bilo dobro uvesti indikatore o korištenju radova romskih autora u školama u Srbiji.

Po pitanju obuke nastavnika, dodatni indikatori o treninzima u oblasti ljudskih prava Roma, naročito u području obrazovanja, bi možda pomogli u borbi protiv diskriminacije Roma u učionicama. Prema podacima iz državnih izvora, afirmativna akcija je pomogla upis 70 srednjoškolaca i 89 studenata viših škola i fakulteta romskog porekla u školskoj godini 2004/5.⁷³ Ipak, podrška srednjoškolskom i visokom obrazovanju Roma treba da ode korak dalje i uključi finansijsku podršku onima koji ispunjavaju uslove: NAP indikatori broja romskih studenata i stipendija koje dobijaju, pogotovo u akademskim oblastima vezanim za obrazovanje, mogli bi da mere učešće Roma u visokom obrazovanju i da prate napredak budućih romskih nastavnika, pedagoga i drugih stručnjaka. Uopšte gledano, indikatori vezani za nastavno osoblje i njihovu obuku treba uvek da uključuju indikatore

⁶⁹ Ministarstvo za ljudska i manjinska prava. "Sporazumi o readmisiji", na internet stranici: <http://www.humanrights.gov.yu>.

⁷⁰ Grupa 484. *Povratak iz Zapadne Evrope građana Srbije i Crne Gore kojima je odbijen zahtev za azil ili ukinuta privremena zaštita*. Beograd: Grupa 484, 2005.

⁷¹ Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je u februaru 2006. otvorilo Kancelariju za readmisiju na beogradskom aerodromu, sa ciljem pružanja pravne pomoći i intervencione humanitarne pomoći povratnicima. Planira se da će Kancelarija napraviti bazu podataka o povratnicima, koja bi poslužila kao osnova za pokretanje specijalnih projekata u opštinama sa najvećom koncentracijom povratnika. ("Na Zapadu nelegalno 250 hiljada državljana SCG", *Danas*, 13.2.2006)

⁷² *Reporter*, Beograd, 9.11.2005, str. 39.

⁷³ Vlada Republike Srbije. "Prvi izveštaj o implementaciji Strategije za smanjenje siromaštva u Srbiji". Beograd: Vlada Republike Srbije, 2005, str. 47.

o romskom učešću, da bi se nadgledalo učešće Roma u procesima implementacije NAP.

Učešće Roma u obrazovnim procesima ne može biti ograničeno samo na bukvalno pohađanje škole. I Ustav Republike Srbije i Zakon o pravima i slobodama nacionalnih manjina daju Romima pravo na obrazovanje na njihovom maternjem jeziku.⁷⁴ Pored toga, romska kultura i književnost treba da postanu deo opšteg nastavnog plana i programa za sve učenike i studente, i trenutno već postoji opsežna literatura na razne teme vezane za Rome, proizvedena od strane romskih autora i romskih NVO, koja bi dobro poslužila ovoj svrsi. Ova dela su nevidljiva u očima šire publike, a mogla bi da daju značajan doprinos u poboljšanju i obrazovanju Roma, i obrazovanju o Romima. Sadašnji obrazovni sistem u Srbiji je većinom monokulturalan a mlade ljude, naročito u etnički raznovrsnim sredinama, treba vaspitavati u duhu multikulturalizma. Ove mere bi trebale ne samo da ohrabre Rome da pohađaju škole time što će se dati legitimitet postignućima njihovog naroda, nego mogu i da potpomognu eliminaciju diskriminacije Roma time što će stvoriti vezu između romske i neromske zajednice.

Ovaj NAP je nastao u službenim obrazovnim okvirima i kao takav ostaje u granicama formalnog obrazovanja. Ipak, širom Srbije, građanska udruženja sprovode bezbrojne obrazovne projekte u sferi neformalnog obrazovanja. Njihova glavna prednost je fleksibilnost: nema granica koje ostavljaju godine, lične isprave, prijavljen boravak, ili prethodno školovanje. Iako neformalni obrazovni projekti pripremaju svoje korisnike za zvanični obrazovni sistem, ili isti dopunjavaju, njihov nedostatak hijerarhije im dodatno dopušta više slobode i kreativnosti da slede duh vremena i prošire svoje aktivnosti u širem domenu savremenih problema. Na primer, Romski edukativni program iz Niša ima sedam godina bogatog iskustva u sprovođenju obrazovnih projekata, uključujući inovativne aktivnosti kao što su podučavanje nastavnika o romskoj kulturi i istoriji, ili obrazovanje romskih tinejdžera o reproduktivnom zdravlju i zloupotrebi droge. U njihovom iskustvu su neformalne aktivnosti imale kao rezultat pozitivna edukativna postignuća u obrazovanju Roma, ali su doprinele i društvenoj integraciji mladih Roma uopšte. Mnoge organizacije nude obrazovne projekte koji za direktan cilj imaju ekonomsko osnaživanje svojih polaznika, kako što je već pomenuti projekat Bibije, ili projekti Demokratskog udruženja Roma iz Beograda koji su mladim Romkinjama i Romima ponudili kurseve za zanimanja i time poboljšali njihovo obrazovanje, zapošljivost, kao i samopouzdanje. Zahvaljujući neformalnim obrazovnim projektima koje sprovode romske i druge NVO, primetan je značajan porast u svesti o važnosti sistemskog pristupa obrazovanju romske dece i omladine. Zbog ove veze između formalnog i neformalnog obrazovanja, neformalni projekti treba da ostanu važan deo koordinisanih napora u oblasti romskog obrazovanja.⁷⁵

Imajući u vidu ovu sinergiju, još jedan važan aspekt za obrazovanje u Dekadi Roma je nastanak Romskog obrazovnog fonda (REF) smeštenog u Budimpešti. REF je osnovan 2005. kao deo aktivnosti u okviru Dekade Roma od finansijskih sredstava koje su obezbedile privatne fondacije i multilateralne agencije, a cilj mu je da doprinese premošćivanju obrazovnog jaza između Roma i neroma, što uključuje

⁷⁴ Vidi član 32(4) Ustava Srbije, i članove 13 i 14 Zakona o nacionalnim manjinama. Pored toga, Zakon o osnovnoj školi Republike Srbije reguliše obrazovanje na manjinskim jezicima. Po rezultatima ovog istraživanja, jezik koji se najčešće koristi u 73% romskih domaćinstava je romski, dok je 86 romskih domaćinstava izjavilo da je romski jedan od jezika kojim govore kod kuće.

⁷⁵ Romski informativni centar. *Izveštaj o radu kragujevačkog tima za izradu lokalne strategije za obrazovanje Roma*. Kragujevac: Romski informativni centar, 2005.

Boks 5: Razmišljajte na državnom nivou, delujte na lokalnom: opštinske obrazovne strategije

Obrazovanje je jedini način da se prekine začarani krug romskog siromaštva, smatraju aktivisti kragujevačke NVO Romski informativni centar (RIC). Ipak, rad na romskom obrazovanju nije moguć bez šire reforme obrazovnog sistema i vezanih institucija, i jedan pokušaj da se ovaj problem reši jeste i Jedinstveni akcioni plan za unapređivanje obrazovanja Roma u Srbiji. Shvativši potrebu da deluju lokalno, RIC je pokrenuo inicijativu da se ova strategija sprovede u njihovom gradu. Kao rezultat njihovog lobiranja, grad Kragujevac je krajem 2003. pokrenuo stvaranje lokalne strategije prilagođene posebnim potrebama romske zajednice. Formiran je tim eksperata, koji je uključivao predstavnike grada ali i osoblje obrazovnih institucija na svim nivoima i aktiviste iz NVO. Rezultat njihovog rada je prva lokalna romska obrazovna strategija u Srbiji.

Strategija je opisala romsku obrazovnu situaciju u Kragujevcu u okvirima isključenosti iz obrazovanja, niskog kvaliteta obrazovanja Roma, diskriminacije i segregacije, i nedostatka prostora za romski identitet. Ciljevi ove strategije su definisani u pet oblasti, pokrivajući uključivanje Roma u obrazovanje, motivisanje potreba za obrazovanjem zajednice, promovisanje tolerancije i raznovrsnosti, promovisanje romske kulture/kultura, i borbe protiv nezaposlenosti. Posebna obrazovna situacija Romkinja takođe je tražila rodno-specifične mere za devojke i žene iz zajednice. Strategija je takođe obuhvatila listu relevantnih projekata sprovedenih u to vreme koji bi mogli poslužiti kao primeri dobre prakse onima koji žele da pokrenu slične inicijative. Zvanično je usvojena od strane gradskih vlasti u junu 2004.

RIC je od tada organizovao sastanke sa direktorima svih kragujevačkih škola da bi ih upoznao sa lokalnom romskom obrazovnom strategijom. Od juna do septembra 2005. RIC je sproveo akciju pod imenom "U školu zajedno", naglašavajući važnost obrazovanja, lepeći postere po školama i na odgovarajućim mestima u gradu, i organizujući medijske događaje. Pored toga su objavili i izveštaj u kome su opisali ceo proces nastanka strategije, kao vodič aktivistima koji bi hteli da u svojim gradovima pokrenu slične inicijative.⁷⁵ Rezultat njihovih napora u javnosti je da su im se obratile opštinske vlasti koje su zainteresovane za sprovođenje zajedničkih projekata o obrazovanju Roma. Direktori kragujevačkih obdaništa su takođe pokazali zainteresovanost za projekte sa romskom decom.

Pretpostavlja se da oko 15-20.000 Roma živi u Nišu, međutim samo 1195 romskih đaka (5,38% ukupnog broja učenika) je pohađalo osnovne škole u školskoj godini 2003/4, a 163 učenika (1,07%)

su pohađali srednje škole. Pored njih je registrovano i još 30 romskih učenika (15,5%) koji pohađaju specijalne škole. Na nivou univerziteta, samo 45 studenata (1,18%) Univerziteta u Nišu su bili Romi. Uopšte uzevši, glavni problemi sa obrazovanjem Roma u Nišu su slab upis u škole kao i napuštanje škole, slabi obrazovni rezultati, diskriminacija i segregacija Roma, nedostatak prostora za romski kulturni identitet, i posledična visoka nezaposlenost. Iz tih razloga su lokalne vlasti, relevantne institucije i romske NVO u Nišu odlučile da pokrenu akciju i počnu sa prilagođavanjem nacionalnih akcionih planova lokalnim potrebama. Rezultat je Strategija obrazovanja Grada Niša, čiji ciljevi i zadaci predviđaju uključivanje Roma u obrazovne procese i omogućavanje kontinuiranog obrazovanja na svim nivoima; poboljšanje uspeha romskih učenika; uključivanje tolerancije i različitosti i u nastavni plan i program, i u život zajednice; stvaranje uslova za afirmaciju romske kulture u školama i u zajednici, i povećanje stope zaposlenosti Roma. Strategija uključuje detaljnu listu aktivnosti koje treba preduzeti u toku njene implementacije, ali i listu aktivnosti za monitoring i evaluaciju rezultata strategije.⁷⁶

Sličnotome, Romski centar za demokratiju iz Valjeva je pokrenuo saradnju sa Romskim forumom – udruženjem romskih NVO, romskih političkih partija i romskih medija – i relevantnih državnih institucija (Školska uprava, Centar za socijalni rad, Nacionalna služba za zapošljavanje i opština) da bi istražili situaciju sa romskim obrazovanjem i zatim izradili Lokalni akcioni plan za obrazovanje Roma u Valjevu. Praktično sprovođenje ovog plana otpočelo je nakon što je u januaru 2006. Opština Valjevo usvojila budžet od 500.000 dinara (oko 5.815 EUR) za ovu svrhu. Ova iskustva naglašavaju važnost neposredne i bliske saradnje između građanskog društva, državnih institucija i lokalne ekonomije. Primena državnih strategija na lokalnom nivou podržava nacionalne procese osnaživanja romske zajednice, dok uzima u obzir i rešava i potrebe lokalne zajednice, uz pomoć i iskustvo lokalnih aktivista i stručnjaka

IZVOR: ROMSKI INFORMATIVNI CENTAR (RIC), ROMSKI CENTAR ZA DEMOKRATIJU, RADIO TOČAK I STRATEGIJA OBRAZOVANJA ROMA GRADA NIŠA STRATEGY

i desegregaciju obrazovnih sistema. Jedna od njegovih glavnih funkcija je davanje grantova gde su korisnici i privatni i javni obrazovni sektor, pre svega u državama učesnicama u Dekadi ali i drugim zemljama članicama Saveta Evrope. Glavni fokus je na grantovima koji za cilj imaju sistematske reforme i obrazovna poboljšanja za Rome, grantovima za pilot programe i testiranja intervencija u romskom obrazovanju, i grantovima za analizu problema u obrazovanju Roma i pomoć u razvoju javne obrazovne politike i institucionalnih kapaciteta. U prvom krugu odluka REF je u Srbiji podržao dva velika projekta: u projektu "Uključivanje romske dece u pripremno-predškolsko obrazovanje", Nacionalni savet Roma i Ministarstvo prosvete će davati male grantove institucijama koje budu konkurisale za sprovođenje romskih predškolskih obrazovnih projekata. U drugom projektu koji je REF podržao, Institut za pedagogiju i andragogiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu, Nacionalni savet Roma, Ministarstvo prosvete i druge institucije razvike projekte u 20 škola za pomoć mladim punoletnim Romima koji nisu završili osnovno obrazovanje.⁷⁷ Sprovođenje ovih projekata započeće u 2006. godini.

⁷⁶ Grad Niš. *Strategija obrazovanja Roma*. Niš: Grad Niš, 2005.

⁷⁷ Više informacija o REF i grantovima koje su do sada dali možete naći na internet adresi: <http://www.romaeducationfund.org>.

ZDRAVSTVENA SITUACIJA SOCIJALNO UGROŽENIH GRUPA

Ograničenja u pristupu zdravstvenoj zaštiti ⁷⁸

Subjektivna procena zdravstvenog stanja članova socijalno ugroženih grupa prati regionalni umereni trend blagog pogoršanja: većina ispitanika u svim grupama je smatrala da im je zdravlje na istom nivou kao prethodne godine – 74% domicilnih neromskih ispitanika, 68% Roma, i 58% izbeglica i interno raseljenih lica (IRL), u poređenju sa 3% domicilnih neroma, 5% Roma i 7% izbeglica/IRL koji su izjavili da im je zdravlje sada znatno pogoršano.

Tabela 4: Trenutno zdravstveno stanje članova domaćinstva u poređenju sa stanjem u prethodnoj godini

Baza: svi stariji od godinu dana	Domicilni neromi		Romi		Izbeglice/IRL	
Ukupno	1262	100%	1734	100%	1540	100%
(5) Puno gore	37	3%	81	5%	114	7%
(4) Nešto gore	182	14%	250	14%	269	17%
(3) Otprilike isto	932	74%	1181	68%	894	58%
(2) Nešto bolje	37	3%	54	3%	88	6%
(1) Puno bolje	40	3%	104	6%	67	4%
Odbija da odgovori/ne zna	34	3%	64	4%	108	7%
Prosek	3.1	3.1	3.1	3.1	3.2	3.2

Među ispitanicima koji su rekli da pate od hroničnih bolesti, a bilo ih je 20% među domicilnim neromima i 23% među izbeglicama, najčešće prijavljene hronične bolesti su visok pritisak (30% domicilnih neroma, 19% Roma i 18% izbeglica/IRL), zatim bronhitis i emfizem (21% Roma, 14% izbeglica/IRL i 7% domicilnih neroma), kao i druge kardiovaskularne bolesti (16% Roma, 14% domicilnih neroma, 13% izbeglica/IRL). Najozbiljnije nehronične bolesti sa kojima su se ispitanici susreli tokom prethodne godine bile su prehlada, za 32% domicilnih neroma, 30% Roma i 28% izbeglica/IRL, i grip, za 17% domicilnih neroma, 12% Roma i 14% izbeglica/IRL. Psihološke probleme je prijavilo 4% izbeglica i IRL, u poređenju sa 1% domicilnih neroma i 2% Roma; po tvrdnjama medicinskog osoblja koje radi u ovoj oblasti to su najčešće slučajevi neuroze i depresije, podstaknuti dugotrajnim stresom zbog ekonomske i društvene nesigurnosti.

Ipak, svi ovi podaci su zasnovani na subjektivnim procenama zdravlja intervjuisanih osoba. Smatra se da su među stanovništvom samoprocene zdravlja u visokoj korelaciji sa objektivnim procenama, međutim ovo nije slučaj i sa Romima, gde se samo veoma teške bolesti – kao, na primer, bolesti koje nekoga vežu za krevet – uzimaju za ozbiljno, uz indikaciju da je "procenat osoba sa lošim zdravljem puno veći nego rezultati dobijeni samoprocenom".⁷⁹ Ovo nam može poslužiti kao objašnjenje zašto se podaci dobijeni putem subjektivne procene nekada veoma razlikuju od objektivnih mišljenja stručnjaka, a naročito kad je u pitanju zdravlje Roma.

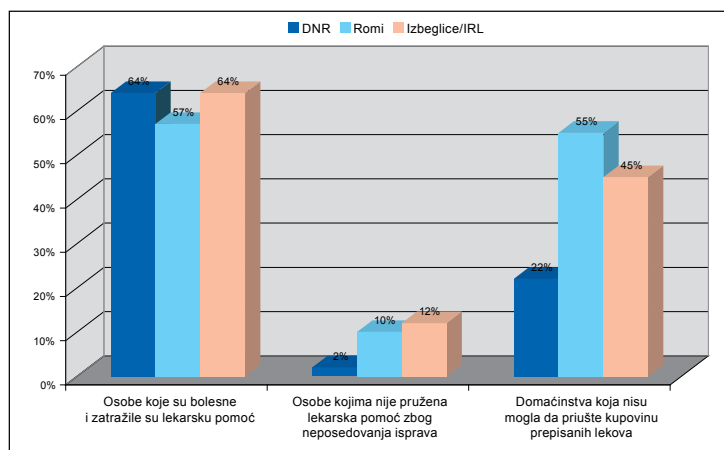
Jedan deo članova socijalno ugroženih grupa ne traži ili ne dobija odgovarajući medicinski tretman. Od ukupnog broja osoba koje su bile bolesne u prethodnoj godini, samo 57% Roma, i 64% izbeglica/IRL i domicilnih neroma je potražilo pomoć lekara. Dvanaest postotaka svih izbeglica i IRL i 10% Roma, u poređenju sa samo 2% domicilnih neroma, bilo je u situaciji da nisu mogli da dobiju zdravstvene usluge jer nisu imali važeće lične isprave. U slučaju Roma, postoje takođe indikacije da ponekad nemaju dovoljno poverenja u državne ustanove i medicinsko osoblje, zbog čega Romi ponekada ni ne traže zdravstvene usluge.

⁷⁸ Za više informacija o međunarodnim i nacionalnim pravnim standardima po pitanju ljudskog prava na zdravlje, pogledajte: European Roma Rights Center i Visoki komesarijat UN za ljudska prava. *Memorandum: Zaštita prava Roma u Srbiji i Crnoj Gori*. Beograd: European Roma Rights Center i Visoki komesarijat UN za ljudska prava, 2003, str. 29.

⁷⁹ OXFAM. "Roma Health: Final Report." Beograd: Oxfam, 2003, str. 4.

Grafikon 14: Pristup zdravstvenoj zaštiti

Finansijska situacija socijalno ugroženih grupa takođe definitivno utiče na njihovo zdravlje: tokom prošle godine je preko pola romskih ispitanika (55%), nešto manje izbeglica i IRL (45%) i otprilike petina domicilnih neromskih ispitanika (22%) bilo u situaciji da nisu mogli da priušte kupovinu lekova prepisanih za nekog člana porodice. Uopšte gledano, rashodi vezani za brigu o zdravlju teže padaju Romima i izbeglicama/IRL, i predstavljaju 5% mesečnih rashoda romskih domaćinstava i 7% rashoda izbegličkih i IRL domaćinstava, u poređenju sa prosekom za domicilne porodice od 4%. NVO aktivisti smatraju da je ostvarenje prava na zdravlje jedan od najčešćih problema IRL i izbeglica.⁸⁰ U teoriji, sva IRL imaju pravo na zdravstvenu zaštitu od strane države jer su građani Srbije, međutim deterioracija zdravstvenog sistema u Srbiji je učinila da su te usluge svedene na minimum.

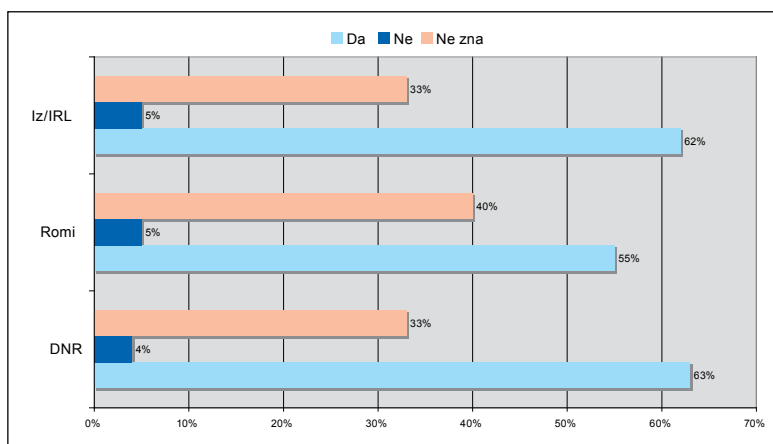
Među decom mlađom od 14 godina samo je za 55% romske dece, 62% izbegličke i IRL dece, i 63% dece iz domicilne neromske populacije potvrđeno da su vakcinisani protiv difterije, velikog kašlja i dečje paralize. U poređenju s tim, 2004. godine je nacionalni prosek za decu do jedne godine vakcinisanu protiv dečje paralize bio 96%, a za decu vakcinisanu protiv difterije, tetanusa i velikog kašlja 96% za DPT1 vakcinu i 97% za sledeću DPT2 revakcinu protiv ovih bolesti.⁸¹ Centar za kontrolu i prevenciju zaraznih bolesti Instituta za zaštitu zdravlja Srbije je tokom 2002-2005 sproveo program vakcinacije marginalizovanih grupa koji je potpomogao UNICEF. Tokom implementacije programa uvideli su da 10-15% dece mlađe od 14 godina sa kojima su dolazili u kontakt – 36,611 dece – nije vakcinisano; samo polovina njih je mogla da se naknadno vakciniše.⁸²

⁸⁰ Vidi: Amity, fusnota 13.

⁸¹ UNICEF, "Serbia and Montenegro: Statistics", na internet adresi: <http://www.unicef.org>.

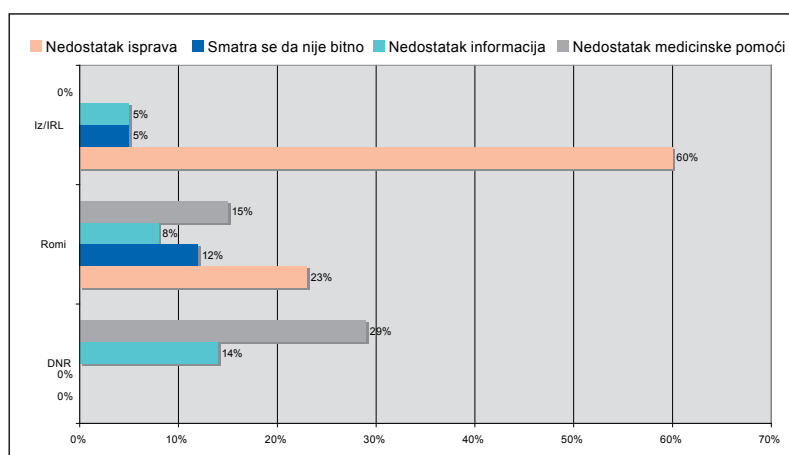
⁸² "Deset odsto dece nije vakcinisano", *Danas*, 17.12.2005.

Grafikon 15: Vakcinacija dece od 14 godina i mlađe

Prema podacima iz UNDP istraživanja, alarmantno je da među decom iz izbegličkih i IRL domaćinstava koja nisu vakcinisana čak 60% nije vakcinisano zbog nedostatka zdravstvenih knjižica, dok u domicilnoj neromskoj zajednici nije bio nijedan takav slučaj. U romskoj zajednici je nedostatak isprava bio razlog što 23% od nevakcinisane dece nije bilo vakcinisano; ostali su bili sprečeni nedostatkom medicinske pomoći (15%) ili odgovarajućih informacija (8%), dok je 12% smatralo da vakcinacija nije važna.⁸³ Interesantno je da je veliki procenat intervjuisanih nije znao odgovor na pitanje da li su deca vakcinisana – 40% Roma, i 33% domicilnih neromskih, izbegličkih i IRL ispitanika, što ukazuje na potrebu da se gradi svest među ovim zajednicama o važnosti ovog aspekta zdravstvene zaštite dece. U vezi sa tim, mnogi izvori takođe naglašavaju potrebu da se uopšte među romskom populacijom gradi svest o važnosti zdravlja.

Grafikon 16: Razlozi zašto deca nisu vakcinisana

Procenjuje se da su demografske grupe pod najvišim zdravstvenim rizikom među Romima u Srbiji deca i trudnice.⁸⁴ Žene iz marginalizovanih zajednica susreću se sa posebnim problemima u vezi zaštite njihovog reproduktivnog zdravlja, i u nekim zemljama centralne Evrope postavlja se pitanje neproporcionalno visokog broja Romkinja koje su podvrgnute procedurama vezanim za reproduktivno zdravlje a na koje nisu dale takozvani informisani pristanak.⁸⁵ Zbog ovog problema su pitanja vezana za informisani pristanak i reproduktivno zdravlje bila uključena u upitnike za UNDP anketu o socijalnoj ugroženosti u celom regionu gde se anketa sprovodila. U slučaju Srbije je od ukupno 661 Romkinje deset žena potvrdilo da im je predložen prekid trudnoće a da im nije rečeno koje su moguće posledice, kao što su infekcije, unutrašnja krvarenja, ili mogući uticaj na buduće trudnoće, a takođe nisu pitane ni da li se slažu sa izvršenjem te medicinske procedure

⁸³ Program Instituta za zaštitu zdravlja i UNICEF-a je takođe uključivao i registraciju neregistrovane dece. (UNICEF. *Progress for Children: A Report Card on Immunization*. br. 3, Ženeva, septembar 2005, str. 18).

⁸⁴ "Niški Romi: Ciganski život", *Vreme*, 17.11.2005, str. 32-3.

⁸⁵ Za više informacija o prisilnoj sterilizaciji Romkinja u Slovačkoj i Češkoj, vidi *Roma Rights*, br. 3 i 4, 2004, str. 103-14, na internet adresi: <http://errc.org>.

Boks 6: Pomoć izbeglicama i IRL širom zemlje

Još od 1998, UNHCR podržava medicinski projekat namenjen poboljšanju zdravlja najugroženijih izbeglica i IRL i njihovoj integraciji u državni zdravstveni sistem. Ispocetka je ovaj projekat bio sproveden zajedno sa organizacijom International Rescue Committee (IRC), lokalnim partnerskim NVO kao što je Novosadski humanitarni centar (NSHC) i mrežama stručnjaka, a od 2004. se projekat realizuje sa Danskim izbegličkim većem (Danish Refugee Council – DRC). Ovaj projekat obuhvata terenske posete medicinskog osoblja izbeglicama i IRL u privatnom i kolektivnom smeštaju, sa uslugama savetovanja, i – ako je potrebno – podelom lekova koje nije moguće dobiti u okviru redovnog zdravstvenog sistema. Tokom godina kada su državne apoteke bile većinom prazne, podela lekova je bila od velike pomoći i praktično najatraktivniji deo ovog programa za mnoge korisnike. Projekat je takođe obuhvatao nabavku skupljih lekova, ortopedskih pomagala, ili plaćanja specijalnih medicinskih procedura za one kojima je pomoć bila najpotrebnija.

Danas je opseg ovog projekta znatno smanjen, kao posledica sveopštih promena i poboljšanja koje je donela demokratska tranzicija. Pomoć se dodeljuje od slučaja do slučaja, i prema utvrđenim kriterijumima. Posebna pažnja se poklanja položaju dece, žena i starih čije zdravstvene potrebe nisu zadovoljene; projekat takođe obuhvata zagovaranje kod najvažnijih državnih institucija. Veliki razlog za zabrinutost po pitanju opšteg društvenog okvira u kome ovaj projekat operiše jeste da je to jedini program koji i dalje podržava medicinske potrebe izbeglica i IRL širom države, ali gde potrebe daleko nadmašuju redukovane mogućnosti za pomoć, a integracija ugroženih grupa u većinski zdravstveni sistem u Srbiji kasni za očekivanjima.

IZVORI: DANISH REFUGEE COUNCIL (DRC), NOVOSADSKI HUMANITARNI CENTAR (NSHC), UNHCR.

ili ne, u poređenju sa samo 3 takva slučaja među 576 žena iz domicilne neromske grupe, i 2 žene od ukupno 626 žena iz izbegličke i IRL grupe. Nijedna od Romkinja u pitanju nije završila srednju školu, i 60% njih ili nema nikakvo obrazovanje ili je u najboljem slučaju završilo nekoliko razreda osnovne škole, što daje povoda razmišljanju da bi njihovo bolje obrazovanje možda pomoglo da one budu manje podložne nesavesnim postupcima zdravstvenog osoblja.⁸⁶

Uslovi stanovanja koji su ispod svakog standarda takođe doprinose pogoršanju zdravlja socijalno ugroženih grupa. Skoro polovina ispitane romske populacije u Srbiji (49%) žive u oronulim kućama ili nehygijenskim naseljima, što je slučaj sa 15% izbeglica i IRL, i samo 5% domicilnih neromskih ispitanika. Snabdevanje vodom je još jedan faktor koji utiče na zdravstvenu situaciju: dok 98% domicilnih neromskih ispitanika ima tekuću vodu u svojim stanovima i kućama, isto je slučaj sa 82% izbeglica i IRL, a kod romske populacije 77%. Jedna trećina Roma (32%) i četvrtina izbegličkih/IRL domaćinstava nije imala kanalizaciju za odvod otpadnih voda, u poređenju sa samo 3% domicilnog neromskog stanovništva koje živi pod takvim okolnostima. Posledica toga je da bolesti koje prouzrokuju loši sanitarni uslovi predstavljaju ozbiljnu pretnju romskoj populaciji (visina pretnje 3.2), u poređenju sa izbeglicama i IRL (2.9), i domicilnim neromima (1.7), na skali od najniže pretnje sa ocenom 1, do najviše pretnje sa ocenom 5.

Poboljšanje zdravlja socijalno ugroženih zajednica

Zdravstvena zaštita izbeglica i IRL nije bila predmet *Nacionalne strategije za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica*, međutim ove grupe su u Strategiji za smanjenje siromaštva ipak uzete u obzir kao socijalno ugrožene grupe na koje treba obratiti posebnu pažnju. Što se tiče romske zajednice, grupa stručnjaka je napisala Nacionalni akcioni plan za zdravstvo, usvojen u januaru 2005.

Ovaj plan započinje sa planom sprovođenja istraživanja koje će se sprovesti u celoj državi i gde će se stvoriti baza podataka o trenutnom stanju zdravlja Roma, uključujući osnovne indikatore prikazane po polu i starosti. Ovo je veoma važno radi monitoringa zdravstvene situacije najugroženijih među ugroženima: žena, dece i starih. S obzirom da je određeni broj Roma u našem istraživanju pomenuo probleme vezane za pristup medicinskom osoblju i osnovnim lekovima, bilo bi korisno ako bi buduća istraživanja mogla da uključe i indikatore o pristupu zdravstvenoj zaštiti, uključujući i broj slučajeva diskriminacije i izveštaja o preduzetim akcijama. Prema ovom NAP, stvaranje baze podataka

⁸⁶ Zbog malog broja opservacija u ovoj oblasti, ovi podaci ne mogu da posluže kao osnova za donošenje opštih zaključaka – bila bi potrebna šira statistička istraživanja da se adekvatno izmeri postojanje ovog fenomena u Srbiji.

predviđeno je za 2005, i to je – kako je i ranije pomenuto – još jedna ilustracija potrebe da se u okvirima NAP revidiraju vremenski okviri.

Što se tiče poboljšanja zdravstvene situacije Roma, plan predviđa mere koje bi upoznale zdravstvene radnike sa potrebama, kulturom i različitostima među Romima – ove mere i indikatori koji iz njih proizilaze treba takođe da obuhvate i najosnovnije obrazovanje o ljudskim pravima za medicinsko osoblje, gde bi se oni upoznali sa pravom na zdravlje i prepoznavanjem i borbom protiv diskriminacije u polju zdravstva. Po pitanju životne okoline romskih zajednica, biće urađena analiza higijenskih i epidemioloških uslova, te bi vezani indikatori trebali da uključuju broj romskih porodica koje žive u područjima pod ekološkim rizikom ili koje svakodnevno dolaze u dodir sa takvim područjima. U mnogim mestima u Srbiji romske porodice žive i/ili rade na otvorenim deponijama, jer sakupljaju sekundarne sirovine koje preprodaju za reciklažu. Ovaj segment romskog stanovništva je pod posebno visokim rizikom za njihovo zdravlje, i njihova situacija zahteva posebnu medicinsku pažnju. Na primer, u romskom naselju Veliki Rit u Novom Sadu, gde mnogi stanovnici žive od sakupljanja sekundarnih sirovina iz gradskog otpada, procenjuje se da čak 50% stanovništva nosi u sebi bacil tuberkuloze i živi u opasnosti da nekada kasnije oboli od tuberkuloze.⁸⁷ To je još jedna ilustracija pogoršanog položaja u kome se ugrožene zajednice nalaze od početka – potreban nam je ne samo otvoren sistem zdravstvene zaštite čije će kvalitetne usluge biti dostupne svima, nego i specijalne mere da bi se suprotstavili opasnostima po zdravlje koje naročito pogađaju ugrožene grupe.

NAP za zdravstvo se oslanja na ograničen broj istraživačkih izvora i, kao što je bio slučaj i sa prethodnim NAP koje smo razmatrali, sprovodioci akcija nisu određeni. Što se tiče monitoringa sprovođenja, javljaju se pitanja u vezi ograničenih finansijskih i ljudskih resursa i mogućnosti. Sa druge strane, zdravstvena pitanja su bez sumnje među najtežima kada se radi o monitoringu stanja po etničkim grupama, pogotovo kada se radi o marginalizovanim grupama kao što su Romi. Pristup koji ima kao cilj poboljšanje situacije mora biti regionalno fokusiran, usredsređujući se na regione sa višom koncentracijom stanovništva pod rizikom. Poboljšan pristup zdravstvenim službama za ugrožene grupe bi morao da se sastoji od dve jednako važne komponente. Jedna bi bila uklanjanje pojedinačnih barijera koje su često diskriminatorne. Druga, i verovatno važnija komponenta bila bi poboljšanje javnih usluga u oblasti zdravstva, time što će se kvalitetna zdravstvena zaštita učiniti dostupnom što širem sloju stanovništva. Postoji velika potreba da se zdravstvene usluge pružaju i putem odlaska u zajednicu, sa fokusom na efikasnije i efektivnije pružanje usluga, a na osnovu građenja kapaciteta lokalnih javnih institucija.

U nekim slučajevima su lokalne strategije predložene kao način rešavanja zdravstvenih problema Roma na konkretan način. U Novom Sadu su, na primer, Centar za prava manjina – organizacija koja se bavi pravima Roma smeštena u Beogradu – i stručnjaci novosadskog Doma zdravlja, koji je državna institucija, pripremili nacrt lokalnog akcionog plana za zdravstvenu zaštitu Roma u Novom Sadu;⁸⁸ u vreme pisanja ovog izveštaja ovaj nacrt akcionog plana još nije bio usvojen od strane relevantnih institucija.

Ranije je već pomenuto da su budžeti za sprovođenje nacionalnih akcionih planova u 2006. usvojeni na kraju prve godine Dekade Roma, a ukupan budžet od 60 miliona dinara (oko 686.500 EUR) je odobren za sprovođenje NAP za zdravlje u 2006. Najveći deo budžeta – 50 miliona dinara (oko 571.400 EUR) – će biti potrošen na promociju zdravog života, programe o kvalitetnoj prehrani, vakcinaciji, prevenciji zaraznih bolesti i bolesti ovisnosti, praćenju trudnoće i reproduktivnom zdravlju. Dodatnih 8.000.000 dinara (oko 91.400 EUR) je odvojeno za planiranu bazu podataka o romskom zdravlju, kao i za obuku medicinskog osoblja i romskih medijatora. Dva miliona dinara (22.800 EUR) će biti potrošena na obrazovanje pripadnika romske zajednice o načinu ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu.⁸⁹ Veliki deo ukupnog budžeta će biti potrošen kroz projekte koje će sprovoditi kompetentne organizacije, a u junu 2006. godine Ministarstvo zdravlja je objavilo javni poziv za prijavu projekata vezanih za zdravlje Roma koje bi sprovodile zdravstvene institucije i romske nevladine organizacije, a uz finansijsku podršku Ministarstva.⁹⁰

⁸⁷ Jovanović, Tanja. "Romi i pravo na zdravstvenu zaštitu u Novom Sadu". Beograd: Centar za prava manjina, 2005, str. 3. Prepiska autora sa Dejanom Dimitrov, Udruženje romskih studenata, Novi Sad, 9.12.2005.

⁸⁸ Ibid., str. 12-4.

⁸⁹ Prezentacija dr Đorđa Stojilkovića, Ministarstvo zdravlja Republike Srbije, "Budžet za programe u okviru Akcionog plana za zdravstvo u okviru Dekade Roma za 2006. godinu," na konferenciji "Javno zdravstvo u Srbiji i Dekada inkluzije Roma", organizator PALGO centar, Beograd, 21.12.2005.

⁹⁰ Ministarstvo zdravlja Republike Srbije, "Ministarstvo zdravlja upućuje javni poziv za prijavu projekata radi ostvarivanja učešća u sredstvima iz budžeta za finansijsku podršku namenjenim očuvanju i unapređenju zdravlja Roma za 2006. godinu," na internet adresi: <http://www.zdravlje.sr.gov.yu>.

PITANJA STANOVANJA UGROŽENIH GRUPA

Nedovoljni i nesigurni: uslovi stanovanja

Uslovi stanovanja su veliki problem za većinu pripadnika socijalno ugroženih grupa u Srbiji, i njihovi životni uslovi su često ispod svakog standarda. Mnogi Romi žive na marginama gradova u kojima živi većinsko stanovništvo, u boravištima sagrađenim od jeftinih materijala kao što je karton ili lim: samo 28% od 593 romskih naselja registrovanih u Srbiji 2002. godine je bilo legalno.⁹¹ Prema rezultatima UNDP istraživanja o socijalnoj ugroženosti, čak 98% ispitanih Roma je živelo na istom mestu zadnjih 15 godina, u poređenju sa 90% domicilnih neroma, što se suprotstavlja još uvek prisutnim stereotipima o nomadskom načinu života Roma. Pored toga, od broja romskih domaćinstava koja su promenila mesto boravka čak 50% je to uradilo iz bezbedonosnih razloga, jer su bili prisiljeni da se odsele.

Nažalost, kako pokazuju rezultati ovog istraživanja, polovina romskih domaćinstava nema pristup sigurnom stanovanju (tj. žive u nehigijenskim naseljima ili urušenim kućama), ili poboljšanu sanitaciju (tj. nemaju toalet ili kupatilo u okviru prebivališta).⁹² U poređenju, to je slučaj sa samo 15% izbeglica i IRL i 5% domicilnog neromskog stanovništva. Dok 98% domicilnih ispitanika ima tekuću vodu u svojim stanovima ili kućama, 82% izbegličkih domaćinstava i 77% romskih domaćinstava žive pod takvim uslovima. Električnu energiju nema samo 1% ispitanih domicilnih neromskih domaćinstava, ali ni 5% romskih i 7% izbegličkih/IRL domaćinstava. Samo 36% izbegličkih i IRL domaćinstava ima u vlasništvu prostor u kome živi, u poređenju sa 90% Roma i 89% domicilnih neromskih ispitanika koji žive u svojim domovima. Pored toga, 5% romskih, 3% izbegličkih/IRL i 2% ispitanih domicilnih neromskih domaćinstava živi na zemlji čiji status nije regulisan; mnogi romski aktivisti kritikuju trenutne procedure za legalizaciju, kao i navodnu nefleksibilnost državnih institucija u toj oblasti.⁹³ Među ispitanim izbeglica/IRL, 24% žive u kolektivnom smeštaju. Nekim domaćinstvima preti mogućnost da ostanu bez krova nad glavom: 14% romskih domaćinstava smatra da im deložacija predstavlja pretnju najvišeg nivoa, a među izbegličkim i IRL domaćinstvima taj broj dostiže 26%, što je praktično četvrtina zajednice.⁹⁴ U poređenju s tim, domicilni neromski ispitanici su smatrali deložaciju najvećom pretnjom u samo 5% slučajeva.

⁹¹ Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Centar za istraživanje etniciteta, fusnota 18, str. 10 and str. 18.

⁹² U romskim naseljima koja nemaju pristup sanitarnim čvorovima ili izvorima vode postoji znatno veći rizik obolevanja od zaraznih i drugih bolesti, pogotovo kada se uzme u obzir da je vakcinacija potvrđena kod samo 55% ispitanih romske dece. Bilo bi izuzetno važno da se u takvim naseljima poveća broj vakcinisanih.

⁹³ UNDP konsultativni sastanak u Novom Sadu, 9.12.2005.

⁹⁴ IRL su u proseku promenila mesto stanovanja čak četiri puta u periodu od njihovog prvog raseljenja, vrlo često zbog deložacija jer nisu mogli da plate račune. (Global IDP Project, fusnota 46)

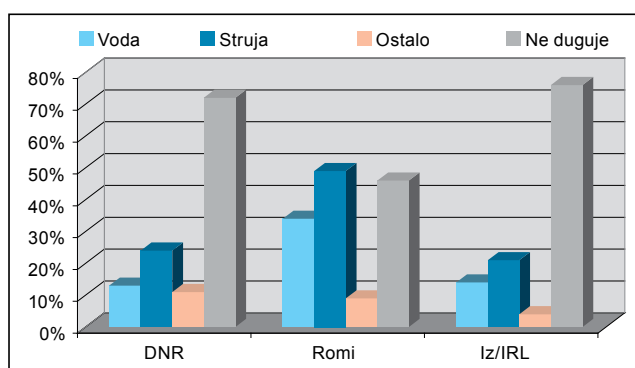
Tabela 5: Uslovi stanovanja

	Domicilni neromi	Romi	Izbeglice/IRL
Stanuje u nehidijenskim naseljima	5%	50%	15%
Tekuća voda u stanu/kući	98%	77%	82%
Vlasnici prostora u kome žive	89%	90%	36%
Neregulisano vlasništvo nad zemljom	2%	5%	3%
Smatraju deložaciju najvećom pretnjom	5%	14%	26%

Prema podacima iz UNDP istraživanja, socijalno ugrožene zajednice većinom imaju brojnija domaćinstva, i prosečna domaćinstva kod ugroženih grupa imaju i do 1,2 člana više (4,4 kod Roma, i 3,9 kod izbeglica i IRL) nego prosečna domicilna neromska domaćinstva koja žive u neposrednoj blizini Roma (3,2), u poređenju sa nacionalnim prosekom iz 2002. godine sa 2,97 članova po domaćinstvu. Situacija izbegličkih i IRL domaćinstava je takva da 15% nema sigurno stanovanje, a 35% nema propisne sanitarne uslove. Dok najveći deo domaćinstava domicilne neromske populacije (44%) živi u prostorijama površine 51-75m², stambeni prostor domaćinstava iz socijalno ugroženih grupa je u najboljem slučaju 50m² (za 66% izbeglica i IRL, i 61% Roma). U proseku, i romskim i izbegličkim stanovima/kućama svaki član porodice ima na raspolaganju 11m², u poređenju sa 22m² za ispitana domicilna neromska domaćinstva.

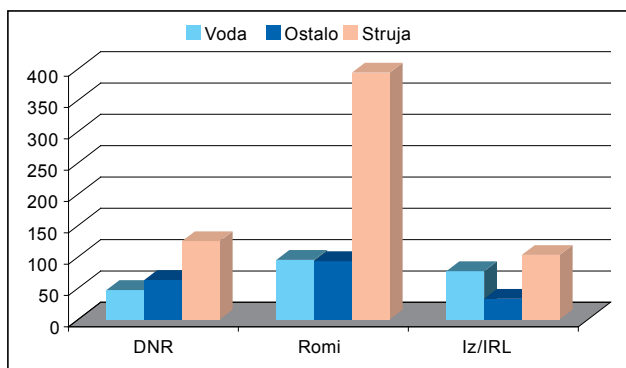
Izbeglička i IRL domaćinstva u proseku troše trećinu svog mesečnog prihoda na stanovanje, dok za romska domaćinstva ovi izdaci predstavljaju četvrtinu ukupnog mesečnog prihoda; treba primetiti da je broj IRL i izbeglica koji nisu vlasnici stanova u kojima žive 64%, u poređenju sa 10% Roma, gde izbeglice i IRL imaju znatno veće troškove plaćanja stanarine. Troškovi režija predstavljaju značajan finansijski teret za socijalno ugrožene grupe, i 54% romskih i 24% izbegličkih i IRL domaćinstava ima zaostale neplaćene mesečne račune. Jedna trećina romskih domaćinstava ima neplaćene račune za vodu, i 49% nije platilo račune za struju. Situacija izbeglica i IRL je u ovom pogledu slična situaciji domicilnog neromskog stanovništva: 14% domaćinstava ima neplaćene račune za vodu, u poređenju sa 13% među domicilnim neromskim domaćinstvima, i otprilike petina domaćinstava nije platila račune za struju. Prosečna dužina perioda u kome domaćinstva iz socijalno ugroženih grupa nisu plaćala račune u nekim slučajevima dostiže čak 15 meseci. Među domaćinstvima koja imaju neplaćene račune, prosečna suma duga za račune za struju, na primer, dostiže 394 EUR po romskom domaćinstvu, u poređenju sa nacionalnom neto prosečnom zaradom od 225 EUR mesečno, a pogotovo imajući u obzir činjenicu da rezultati istraživanja o socijalnoj ugroženosti pokazuju da većina Roma zaradjuje mnogo manje od ove sume.

Grafikon 17: Neplaćeni računi

Grafikon 18: Ukupan dug za neplaćene račune u EUR

Sredstva komunikacije su takođe više ograničena pripadnicima romske i izbegličke/IRL grupe: samo 31% Roma i 36% izbeglica i IRL imaju fiksne telefone, u poređenju sa 86% domicilnih neromskih ispitanika. Trideset tri postotka romskih, 55% izbegličkih/IRL i 74% domicilnih domaćinstava ima mobilne telefone. Na svakih 100 romskih domaćinstava dolazi samo 6 računara, a kod izbeglica i IRL ovaj broj raste na 13, u poređenju sa domaćim neromskim domaćinstvima gde je taj broj 38. Pristup internetu ima 2% romskih i 6% izbegličkih i IRL domaćinstava, gde je deo domicilnih neromskih porodica koje imaju pristup internetu 29%.

Rešavanje stambene krize

Stanovanje je gorući problem za mnoge stanovnike Srbije, ali je ipak van svake sumnje da socijalno ugrožene grupe dolaze na vrh onih koji su u najkritičnijoj situaciji. U okviru stvaranja uslova za lokalnu integraciju, *Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica* iz 2002. godine predviđa stvaranje finansijski prihvatljivih uslova za kupovinu i gradnju stanova u privatnom vlasništvu, obezbeđivanje socijalnih stanova za ekstremno ugrožene, i smeštaj u medicinskim i socijalnim institucijama.⁹⁵ Tako je оформljen je Sekretarijat za socijalno i izbegličko stanovanje, kao deo tadašnjeg Ministarstva urbanizma i građevine Srbije, a uz podršku međunarodne zajednice (uključujući UNDP, UNHCR i Pakt za stabilnost u jugoistočnoj Evropi). Kako uloga Sekretarijata nikada nije bila institucionalizovana, a nova vlast nije htela da osniva ad-hoc strukture, Sekretarijat je prestao sa radom u februaru 2004.

Početkom 2005. godine Ministarstvo za kapitalne investicije Srbije pokreće novi trogodišnji "Projekat stanovanja i trajne integracije izbeglica" (Settlement and Integration of Refugees Project – SIRP), sa ciljem obezbeđenja smeštaja za izbeglice koji nameravaju da zatraže državljanstvo Srbije i socijalno ugroženo domaće stanovništvo u sedam gradova Srbije.⁹⁶ Ovaj projekat se sprovodi uz pomoć Programa za ljudska naselja Ujedinjenih nacija (UN Habitat), Vlade Italije, opština Valjevo, Čačak, Pančevo, Stara Pazova i Kraljevo, i gradova Kragujevca i Niša, gde će se izgraditi socijalni stanovi. Tokom 2006. i 2007. izgrađiće se 670 stanova za socijalno ugrožene.⁹⁷ Planira se da će 80% stanova biti izgrađeno za izbeglice, uključujući bivše izbeglice, a preostalih 20% je

⁹⁵ Vlada Republike Srbije. *Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica*. Beograd: Vlada Republike Srbije, 2002, str. 8-9.

⁹⁶ U decembru 2005. su pravila i kriterijumi za odabir korisnika još bili u pripremi. (*SIRP Newsletter Issue*, br. 01/05, decembar 2005, str. 3)

⁹⁷ "Gradnja za siromašne samo od projekta do projekta", *Danas*, 26.12.2005.

planirano za domaće socijalno ugroženo stanovništvo.⁹⁸ U dodatak tome, SIRP će između ostalog podržati i opštinske strategije stanovanja i vezane akcione planove, razviti opštinske sektorske strategije razvoja, pružiti pakete direktne pomoći dobitnicima stanova, finansirati pilot projekte za integraciju socijalno ugroženih lica i razvoj lokalne zajednice, i unaprediti opštinske i socijalne informativne sisteme.⁹⁹ Iako romska populacija neće imati direktne koristi od ovog programa, integracija Roma će biti prioritet među ciljevima budućih opštinskih strategija stanovanja i kasnijim akcijama.¹⁰⁰

Rešavanje stambene situacije Roma je takođe veoma važno: Nacionalni akcioni plan za stanovanje, usvojen u januaru 2005, poziva na razvoj politike stanovanja, održivi razvoj romskih naselja, poboljšanje njihovog legalnog statusa, i uklanjanje nelegiranih naselja. Po pitanju ovog poslednjeg, nedavna iskustva iz Beograda, gde je lokalno stanovništvo uspelo da blokira mogućnost da im se Romi dosele u susedstvo, nudi lekciju iz koje treba nešto naučiti. Naime, gradske vlasti Beograda su u julu 2005. najavile plan da stanovnike jednog nelegalnog romskog naselja presele u drugi deo grada, na području Novog Beograda. Isprva su Romi trebali biti smešteni u kontejnerima, dok bi se za to vreme za njih izgradili stanovi. Plan je takođe obuhvatao izgradnju škole i druge infrastrukture. Stanovnici tog dela grada su se, međutim, oštro usprotivili ovom planu, i organizovali svakodnevne proteste koji su dobili veliku medijsku pažnju i prouzrokovali debatu u društvu. Na kraju su planovi za preseljenje odgođeni. Uopšte gledano, onemogućavanje planova za preseljenje Roma, prouzrokovano antiromskim predrasudama većinskog društva, je u negativnom smislu primećeno i u evaluaciji napretka zemlje u procesu pridruživanja Evropskoj uniji.¹⁰¹ Očigledno je da preseljenje nelegiranih naselja nije samo urbanistička mera nego mora da obuhvati i građenje tolerancije u široj zajednici – u suprotnom, sprovođenje planova će se odugovlačiti i možda će doći i do potpunog neuspeha.

Pored toga, kada se planira preseljenje nelegiranih naselja, bilo bi važno poštovati elemente društvene inkluzije Roma – selidba jedne marginalizovane zajednice sa jedne izolovane lokacije na drugu neće ukloniti problem njihove tako nastavljenе segregacije. Takođe treba uzeti u obzir i aktivnosti kojima Romi ostvaruju prihode, u slučaju da te aktivnosti zahtevaju određeni prostor. Sa druge strane, Romi treba da u potpunosti učestvuju u procesima donošenja odluka koje se odnose na njihovu zajednicu u polju stanovanja, ali i u bilo kojoj drugoj oblasti.

Plan takođe inicira ideju preseljenja romskih porodica u napuštene sela u Srbiji. Relevantni indikator se odnosi na porodice sa preko deset članova. Prema informacijama dobijenim od aktivista građanskog društva, u Vojvodini postoji znatan interes među izbegličkom populacijom za kupovinu napuštenih kuća. Uspešan primer rešavanja izbegličke stambene situacije na taj način je projekat opštine Bač u Vojvodini iz 2003, gde su odabrane izbegličke porodice za kupovinu 40 napuštenih seoskih kuća dobile kredite od banaka, a garanciju za kredite je dala opština.¹⁰² Ipak, ova vrsta pristupa postavlja pitanje da li bi se ista strategija sa istim uspehom mogla primeniti i na romsku zajednicu: mogućnosti zarađivanja za život na novim lokacijama moraju biti dobro procenjene pre nego se započne sprovođenje ovakvih akcija.

Za jedan deo mera u NAP za stanovanje dati su detaljni vremenski okviri, ali nažalost ne i za sve ostale. Što se tiče mehanizama za monitoring, ponovo se postavlja pitanje kapaciteta – to naglašava potrebu za poboljšanje romskih kadrova koji se bave stanovanjem, pre svega učešća romskih stručnjaka i profesionalaca u procesu sprovođenja NAP. U vreme pisanja ovog izveštaja, gradske vlasti Beograda su dodelile 58 lokacija za socijalne stanove, uključujući romske korisnike, i obezbedilo sredstva za njihovu izgradnju.¹⁰³ Do februara 2002. je jedna opština u Srbiji započela proces legalizacije svojih romskih naselja; dve opštine su obezbedile zemlju za romska naselja, dok je još devet završilo delimična poboljšanja u postojećim romskim naseljima.¹⁰⁴ U preko trideset opština Srbije su postavljeni koordinatori za sprovođenje nacionalnih akcionih planova, između ostalih i plana za stanovanje.¹⁰⁵ Usvajanje budžeta Republike Srbije za 2006. godinu, uključujući sredstva za sprovođenje plana za stanovanje u okviru budžeta Ministarstva za kapitalne investicije, obezbediće

⁹⁸ Prepiska autora sa Đorđem Mojović, SIRP / UN Habitat, 4.4.2006.

⁹⁹ UN Habitat informacija o SIRP, na internet adresi: <http://www.unhabitat.org.yu>.

¹⁰⁰ Prepiska autora sa Đorđem Mojović, SIRP / UN Habitat, 4.4.2006.

¹⁰¹ Evropska komisija. "Serbia and Montenegro: 2005 Progress Report." Brisel: Evropska komisija, 2005, str. 22.

¹⁰² "U Baču počeo pilot projekat za integraciju izbeglica: otkup seoskih domaćinstava na kredit", *Danas*, 13.9.2003.

¹⁰³ Jelena Marković, pomoćnica ministra za ljudska i manjinska prava, citirana u "Integracija Roma je ustavna obaveza", *Beta*, 1.12.2005.

¹⁰⁴ Powerpoint prezentacija Zlate Vuksanović, UN HABITAT kancelarija u Beogradu, prikazana na javnoj prezentaciji nacionalnih akcionih planova u Novom Sadu, 9.2.2006.

¹⁰⁵ Prezentacija Zlate Vuksanović, UN Habitat, na radionici "Workshop on the Access to Human Rights, Including Social and Economic Rights for Refugees, IDPs and Minority Groups in Serbia and Montenegro," organizatori UNHCR i Savet Evrope, Beograd, 18.10.2005.

Boks 7: Osnaživanje putem participacije: poboljšanje stanovanja Roma u Novom Sadu

Sunčano naselje na periferiji Novog Sada, glavnog grada Vojvodine, pre je bilo poznato kao "Bangladeš" – taj toponim je pejorativno opisivao izuzetno loše životne uslove u ovom romskom naselju, gde više od 50 porodica živi bez struje, odnošenja otpada, ili javnog prevoza. Nakon inicijalnog istraživanja u kome su prikupili osnovne podatke o naselju, aktivisti Ekumenske humanitarne organizacije (EHO), lokalne međucrkvene NVO, odlučili su da se mora pokrenuti akcija i pozvali tamošnje Rome da preuzmu aktivnu ulogu u stvaranju budućnosti njihovog naselja. U naselju su organizovani neformalni izbori, i tako je demokratski odabran odbor koji predstavlja zajednicu.

U sledećoj fazi, od februara 2004, EHO je služio kao facilitator za devet javnih sastanaka gde su predstavnici Roma diskutovali o izgledima za budućnost njihovog naselja zajedno sa predstavnicima lokalnih i državnih institucija i NVO. Teme sastanaka su, između ostalog, obuhvatale i legalizaciju naselja, izgradnju igrališta za decu, organizovanje javnog prevoza, gradnju infrastrukture za struju, vodu i kanalizaciju. Kao rezultat ovih sastanaka, i uz pomoć vojvođanskih državnih institucija koje se bave manjinama, gradskih urbanističkih institucija i Centra za socijalni rad, naselje je zvanično promenilo ime u jednom simboličkom i osnažujućem potezu, i na putu je da bude legalizovano. U toku je još niz poboljšanja u naselju: sve veći broj dece iz naselja se upisuje u obližnju školu, a odrasli pohađaju kurseve na narodnom univerzitetu. Služeći kao facilitator u dijalogu između zajednice i institucija vlasti, EHO je takođe potpomagao ovu inicijativu kroz sprovođenje paralelnih malih projekata vezanih za zdravstvene i obrazovne potrebe stanovnika naselja.

Projekat Sunčano naselje predstavlja pozitivan primer koji bi se verovatno mogao ponoviti u mnogim nelegalizovanim romskim naseljima u Srbiji. Međutim, aktivisti koji pokrenu slične inicijative moraju se naoružati strpljenjem u odnosima sa ponekad birokratskim i nefleksibilnim institucijama, trebaju biti spremni na odlaganja koje će prouzrokovati eventualne lokalne političke promene, i trebaju biti spremni na snažno lobiranje i kod pojedinaca i kod institucija po pitanju opšte dobrobiti koja će proizaći iz razvoja romskih naselja.

IZVOR: EKUMENSKA HUMANITARNA ORGANIZACIJA (EHO)

fondove za gradnju 1200 stanova za Rome.¹⁰⁶ Preostaje nada da će nacrt Zakona o socijalnom stanovanju koji je pripremlilo Ministarstvo za kapitalne investicije biti takođe usvojen tokom 2006. Očigledno je da izvodljivost ovog i drugih nacionalnih planova znatnim delom zavisi i od tri vanjska faktora: opšteg ekonomskog razvoja u Srbiji, obezbeđivanja finansijskih sredstava za implementaciju planova, ali i političke volje među zainteresovanim stranama i donosiocima odluka, kao i građenja svesti među većinskim stanovništvom o važnosti društvene inkluzije za sveopštu dobrobit cele zajednice.

¹⁰⁶ Vesti o romskom stanovanju, Društvo za unapređenje romskih naselja, 29.12.2005.

ZAKLJUČCI

Ukratko, ekonomska i socijalna situacija socijalno ugroženih grupa u Srbiji je ozbiljno teža nego situacija većinskog društva. Prema rezultatima UNDP istraživanja o socijalnoj ugroženosti u Srbiji, veliki deo Roma i izbeglica žive u siromaštvu. Mnogi od njih su nezaposleni, a njihova nezaposlenost je većinom dugoročna; Romkinje su izuzetno malo prisutne među zaposlenima. Većina Roma ima veoma male prihode, koje najčešće zarađuju pod neformalnim okolnostima, a vrlo malo njih u starosti prima penzije. Stopa pismenosti među Romima i izbeglicama/IRL zaostaje za prosekom za domicilne nerome, a najniže stope pismenosti su među starijim ženama. Romi naročito slabo stižu formalno obrazovanje, gde su im glavna prepreka finansijske teškoće, a učešće u tercijarnom obrazovanju im je veoma nisko. Pristup zdravstvenim službama im je često onemogućen zbog nedostatka ličnih isprava, iz finansijskih razloga, zbog nedostatka informacija, ili nedovoljnog poverenja u institucije. Deo romske dece se ne vakciniše. Teška situacija sa stanovanjem ovih grupa, gde skoro pola Roma stanuje u nehygijenskim naseljima, a trećina izbeglica/IRL živi kao podstanari, doprinosi njihovoj socijalnoj ugroženosti. Mnoga domaćinstva već neko vreme nisu platila račune za struju i vodu. Osobe koje su i Romi i izbeglice/IRL su pod naročitim rizikom. Ipak, uprkos potrebama, sprovođenje nacionalnih i lokalnih akcionih planova proisteklih iz Dekade za uključanje Roma većinom tek treba da započne.

U svetlu situacije kakva je detaljno predstavljena u izveštaju i rezimirana u prethodnom paragrafu, bilo bi neophodno da javna politika za rešavanje situacije socijalno ugroženih grupa uzme u obzir neke vrlo specifične okolnosti. Kako već postoji veliki broj dokumenata koji daju detaljne preporuke za rešavanje situacije socijalno ugroženih grupa u Srbiji,¹⁰⁷ a razne specifične preporuke su već date i u tekstu izveštaja, ovo što sledi biće samo završno fokusiranje na neka pitanja koja zaslužuju posebnu pažnju.

U oblasti zapošljavanja:

- Stručna obuka je vrlo važno sredstvo, pogotovo za zapošljivost Roma, i napore u ovom polju treba kombinovati sa formalnim obrazovanjem;
- Podrška malim biznisima treba da uključi mere koje će ukloniti prepreke za dobijanje eksterne finansijske pomoći, i uključi elemente obuke i obrazovanja u oblasti biznisa, kao meru koja će osigurati veći uspeh tek započetih biznisa;
- Treba pokrenuti brojne programe za pronalaženje posla, sa mogućim subvencijama za poslodavce.

U oblasti obrazovanja:

- Obrazovni programi za Rome treba da nastave da se šire i u formalnoj i u neformalnoj oblasti, i iako je predškolsko vaspitanje od izuzetne važnosti ne treba zanemariti ni obrazovanje odraslih, naročito žena;
- Uključenje Roma u obrazovanje ne treba da se koncentriše samo na decu, nego takođe treba da uključi zadobijanje podrške celih porodica i zajednica;
- Programi za dodelu stipendija za romsku decu, kojih trenutno ima jako malo, treba da se prošire, i da se razgranaju i na lokalnim nivoima.

U oblasti zdravstvene zaštite,

- Neophodna je aktivna politika promovisanja zdravlja, sa jakim aspektom na odlascima u zajednicu, kako bi se romske zajednice upoznale sa državnim sistemom zdravstvene zaštite i vezanim procedurama,
- Treba da se nastave velike akcije vakcinisanja koje se održavaju u zajednicama, sa naglaskom na pismeno dokumentovanje vakcinisanja,
- Treba uložiti napore da se eliminišu predrasude koje postoje i među medicinskim osobljem i unutar romske zajednice.

U oblasti stanovanja,

- Potruditi se da nova politika stanovanja i raseljavanja treba takođe i da doprinese socijalnoj inkluziji ugroženih grupa,
- Povećati mogućnosti smeštaja u socijalnim stanovima pod povoljnim uslovima za ugrožene zajednice,

¹⁰⁷ Na primer, vidi preporuke u publikacijama ERRC, Global IDP Project, Grupe 484, ICRC i IDP Inter-Agency Working Group koje su navedene u bibliografiji.

- Zbog trenutnih ozbiljno loših socijalnih i zdravstvenih uslova stanovanja ugroženih grupa, veoma hitno je potrebno iznaći kratkotrajna rešenja, dok se ne nađu dugotrajna rešenja.

U pogledu javne politike vezane za bilo koju oblast aktivnosti u radu sa ugroženim grupama:

- Potrebne su statističke informacije o socijalno ugroženim grupama, a u međuvremenu se lokalne institucije i NVO pozivaju da same pokrenu ankete, naročito obrativši pažnju da se uključe neregistrovana naselja, i da se uključe romski ispitivači,
- Registracija i dobijanje ličnih isprava je od izuzetne važnosti jer je to osnovni uslov za ostvarenje mnogih građanskih prava,
- Pripadnici socijalno ugroženih grupa i njihova udruženja moraju biti stalno uključeni u relevantne procese donošenja odluka, sa jačim učešćem Roma u državne institucije i lokalne vlasti, uključujući mere kao što su zapošljavanje po konceptu pružanja jednakih šansi, i promovisanje obrazovanja Roma u određenim oblastima,
- Pored planova na državnom nivou, treba podržati lokalne akcije i planove, jer opšta rešenja mogu uspešno da prilagode lokalnim uslovima,
- Svi planovi i akcije treba da uključe aspekte rodne ravnopravnosti i da promovišu osnaživanje žena i devojaka iz socijalno ugroženih zajednica,
- Mora biti više direktne saradnje između državnih institucija i NVO, gde država može da iskoristi pozitivna iskustva iz dobre NVO prakse,
- Država mora da obezbedi dovoljna finansijska sredstva za ispunjenje svojih obaveza po nacionalnim akcionim planovima, i da pažljivo nadgleda da li projekti zaista postižu očekivane rezultate;
- Država mora da zaštiti prava socijalno ugroženih grupa, usvoji i sprovodi zakone protiv diskriminacije, i hitno osudi sva kršenja prava.
- Na kraju, bliska saradnja i interakcija u sprovođenju raznih paralelnih inicijativa, kao što su Dekada Roma, Milenijumski ciljevi razvoja i Strategija za smanjenje siromaštva može da maksimalno poveća efekte svih ovih inicijativa za poboljšanje razvojnih mogućnosti socijalno ugroženih grupa u Srbiji.

BIBLIOGRAFIJA

- Antić, Petar. *Povrede prava Roma u Srbiji*. Beograd: Centar za prava manjina i Stručna knjiga, 2001.
- Antić, Petar. *Povrede prava Roma u Srbiji: izveštaj br. 2*. Beograd: Centar za prava manjina, 2003.
- Antić, Petar. *Romi i pravo na zdravstvenu zaštitu u Srbiji*. Beograd: Centar za prava manjina, 2004.
- Antić, Petar. "Roma and the Right to Legal Subjectivity in Serbia". Beograd: Centar za prava manjina, 2005.
- Beogradski centar za ljudska prava. *Ljudska prava u Srbiji i Crnoj Gori*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava, 2005.
- Centar za interaktivnu pedagogiju. *Zbornik istraživačkih radova studenata Roma*. Beograd: Centar za interaktivnu pedagogiju, 2004.
- Centar za prava deteta. *Dečji rad u Srbiji: Analiza zakonodavstva, prakse i pojavnih oblika dečjeg rada*. Beograd: Centar za prava deteta, 2006.
- Chronic Poverty Research Centre, *The Chronic Poverty Report 2004-5*. Mančester: Chronic Poverty Research Centre, 2004.
- Društvo Rom "Sait Balić" i Yurom Centar. *Strategija obrazovanja Roma u Nišu*. Niš: Krug, 2005.
- Društvo Rom "Sait Balić" i Yurom Centar. *Strategija zapošljavanja Roma u Nišu*. Niš: Krug, 2005.
- Đorđević, Dragoljub, ur. *Romi – od zaboravljenje manjine do manjine u usponu*. Niš: Odbor za građansku inicijativu, 2004.
- Evropska komisija. "Serbia and Montenegro: 2005 Progress Report." Brisel: Evropska komisija, 2005.
- European Roma Rights Center. *Briefing Paper on Protection Issues Concerning Roma and Others Regarded as "Gypsies" in Serbia and Montenegro (not including Kosovo) and on the Possibilities to Return Such Persons to Serbia and Montenegro*. Budimpešta: ERRC, 2005.
- European Roma Rights Center i Visoki komesarijat UN za ljudska prava. *Memorandum: Zaštita prava Roma u Srbiji i Crnoj Gori*. Beograd: European Roma Rights Center i Visoki komesarijat UN za ljudska prava, 2003.
- Fond za humanitarno pravo. *Romi u Srbiji*. Beograd: Fond za humanitarno pravo, 2003.
- Global IDP Project i Norwegian Refugee Council. *IDPs from Kosovo: stuck between uncertain return prospects and denial of local integration*. Ženeva: Global IDP Project, 2005.
- Grupa 484. *Izveštaj o stanju ljudskih prava izbeglica, raseljenih lica, povratnika po ugovorima o readmisiji i azilanata u SCG za 2004. godinu*. Beograd: Grupa 484, 2005.
- Grupa 484. *Povratak iz Zapadne Evrope građana Srbije i Crne Gore kojima je odbijen zahtev za azil ili ukinuta privremena zaštita*. Beograd: Grupa 484, 2005.
- Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. *Nacionalne manjine i pravo*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2004.
- Ilić, Emilija. *Jačanje ženskih romskih kapaciteta za rad u NVO*. Kragujevac: Romski informativni centar, 2004.
- Ilić, Rozalija. *Dokle?* Kragujevac: Romski informativni centar, 2001.
- Ilić, Vladimir. *Nacionalne manjine i izbeglice u Vojvodini*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2001.
- International Committee of the Red Cross. *Household Economy Assessment: The Situation of Internally Displaced Persons in Serbia and Montenegro*. Beograd: ICRC, 2005.
- International Committee of the Red Cross. "The Situation of Internally Displaced Persons in Serbia and Montenegro: Issues Paper". Beograd: ICRC, 2005.
- Italian Consortium of Solidarity. "Roma Micro-Enterprising: Assessment about Income Generation Activities for Roma People in South Serbia". Niš: ICS, 2002.
- Jovanović, Tanja. "Romi i pravo na zdravstvenu zaštitu u Novom Sadu". Beograd: Centar za prava manjina, 2005.
- Kälin, Walter. "Report of the Representative of the Secretary-General on the Human Rights of Internally Displaced Persons". General Assembly of the United Nations, Njujork, 2005.
- Kälin, Walter. "Statement by the Representative of the Secretary-General on the Human Rights of Internally Displaced Persons". 60th session of the General Assembly of the United Nations, Njujork, 2005.
- Kočić Rakočević, Nataša i Anđelka Mijović. *Romi i obrazovanje: između potreba, želja i mogućnosti*. Beograd: Dečji romski centar, 2003.
- Kurtić, Vera i Slavica Vasić. "Serbia: Roma Racial and Sexual Discrimination." In *Women at the Intersection: Indivisible Rights, Identities, and Oppressions*, urednica Rita Raj. Nju Džerzi: Rutgers University, 2002.
- Međuagencijska radna grupa za interno raseljena lica. *Analiza situacije interno raseljenih lica sa Kosova u Srbiji i Crnoj Gori: zakon i praksa*. Beograd: Međuagencijska radna grupa za interno raseljena lica, 2004.
- Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore. *Akcion plan za zapošljavanje Roma*. Beograd: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, 2005.
- Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore. *Akcion plan za zdravstvo*. Beograd: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, 2005.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore. *Akциони plan za stanovanje*. Beograd: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, 2005.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore. *Jedinstveni akcioni plan za unapređivanje obrazovanja Roma u Srbiji*. Beograd: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, 2005.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore. *Nacrt strategije za integraciju i davanje novih ovlašćenja Romima*. Beograd: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, 2002.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore i Centar za istraživanje etniciteta. *Romska naselja, uslovi života i mogućnosti integracije Roma u Srbiji*. Beograd: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, 2002.

Minority Rights Group International. "Roma Poverty and the Roma National Strategies: The Cases of Albania, Greece and Serbia." London: MRG, 2005.

Mitro, Veronika, et al. *Nevidljive: Ljudska prava Romkinja u Vojvodini*. Novi Sad: Futura publikacije, 2004.

Mršević, Zorica. "Romkinje između mita i (srbijanske tranzicijske) stvarnosti." *Kruh i ruže*, 24 (2004): 16.

Müller, Stephan. "Civil Registration of Roma: Background Paper". Budimpešta, novembar 2005.

Novosadski humanitarni centar. *Ekonomska samoodrživost izbeglica i povratnika – participativno istraživanje*. Novi Sad: Litostudio, 2005.

OXFAM. "The Roma Livelihood in Beograd Settlements." Beograd: Oxfam, 2001.

OXFAM. "Roma Health: Final Report." Beograd: Oxfam, 2003.

Perić, Tatjana. "Personal Documents and Threats to the Exercise of Fundamental Rights of Roma in Europe." *Roma Rights* 3 (2003).

Ringold, Dena, Mitchell A. Orenstein and Erika Wilkens. *Roma in an Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle*. Vašington: World Bank, 2003.

Romski informativni centar. *Jednake šanse*. Kragujevac: Romski informativni centar, 2003.

Romski informativni centar. *Strategija za obrazovanje Roma u Kragujevcu*. Kragujevac: Romski informativni centar, 2004.

Romski informativni centar. *Izveštaj o radu kragujevačkog tima za izradu lokalne strategije za obrazovanje Roma*. Kragujevac: Romski informativni centar, 2005.

Save the Children UK. *Denied a Future? The right to education of Roma/Gypsy & Traveller Children in Europe, Volume I : South-eastern Europe*. London: Save the Children UK, 2001.

Savetodavni odbor civilnog društva. "Strategija za smanjenje siromaštva u Srbiji." Beograd: Savetodavni odbor civilnog društva, 2005.

Stability Pact for South East Europe – Gender Task Force Regional Center for Gender Equality. *Romkinje to mogu – Rromnja godoja šaj*. Beograd: Stability Pact for South East Europe, 2003.

United Nations Children's Fund. *The Many Faces of Poverty – Participatory Research on Child Poverty in Serbia*. Beograd: UNICEF, 2004.

United Nations Development Programme. *Avoiding the Dependency Trap*. Bratislava: UNDP, 2003.

United Nations Development Programme. *Human Development Report 2004: Cultural Diversity in Today's Diverse World*. Njujork: UNDP, 2004.

United Nations Development Programme. *Faces of Poverty, Faces of Hope: Vulnerability Profiles for Decade of Roma Inclusion Countries*. Bratislava: UNDP, 2005.

United Nations Development Programme. *Izveštaj o humanom razvoju 2005: snaga različitosti*. Beograd: UNDP, 2005.

United Nations Development Programme. *Smanjenje siromaštva u Srbiji: uloga civilnog društva*. Beograd: UNDP, 2005.

United Nations Development Programme i Institut za strateške studije i projekcije. *Household Survey on Roma, Ashkaelia and Egyptians, Refugees and Internally Displaced Persons*. Podgorica: UNDP i ISSP, 2003.

United Nations High Commissioner for Refugees. *Global Report 2004*. Geneva: UNHCR, 2005.

United Nations High Commissioner for Refugees i Komesarijat za izbeglice Republike Srbije. *Registration of Internally Displaced Persons from Kosovo and Metohija*. Beograd: UNHCR, 2000.

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. "Press statement of the Representative of the UN Secretary General for the Human Rights of Internally Displaced Persons". Beograd: OHCHR, 2005.

Vlada Republike Srbije. "Izveštaj o realizaciji Milenijumskih ciljeva razvoja u Srbiji". Beograd: Vlada Republike Srbije, 2005.

Vlada Republike Srbije. *Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica*. Beograd: Vlada Republike Srbije, 2002.

Vlada Republike Srbije. *Strategija za smanjenje siromaštva u Srbiji*. Beograd, Vlada Republike Srbije: 2003.

Vlada Republike Srbije. "Prvi izveštaj o implementaciji Strategije za smanjenje siromaštva u Srbiji". Beograd: Vlada Republike Srbije, 2005.

Zoon, Ina i Judith Kiers, "Report on the Council of Europe Project 'Roma Access to Employment in SEE'". Brisel: Council of Europe, European Commission i Stability Pact for South East Europe, 2005.

ANEKSI

ANEKS 1

Tabela 6: Lista mesta u kojima su održani intervjui

Br.	Mesto	Br. mesta na kojima su uzeti uzorci	Broj postignutih intervjua po domaćinstvima	Br.	Mesto	Br. mesta na kojima su uzeti uzorci	Broj postignutih intervjua po domaćinstvima
1.	Ada	2	3	39.	Mionica	2	4
2.	Aleksinac	2	13	40.	Niš	6	70
3.	Alibunar	2	8	41.	Nova Crnja	2	5
4.	Apatin	2	5	42.	Novi Bečej	2	10
5.	Arandelovac	2	5	43.	Novi Kneževac	2	0
6.	Bač	2	4	44.	Novi Pazar	1	10
7.	Batočina	1	2	45.	Novi Sad (grad)	3	47
8.	Bela Crkva	2	5	46.	Odžaci	2	8
9.	Bela Palanka	2	3	47.	Opovo	2	2
10.	Beočin	2	9	48.	Pančevo	2	18
11.	Beograd	29	294	49.	Pećinci	2	5
12.	Blace	1	5	50.	Pirot	2	18
13.	Bogatić	2	5	51.	Plandište	2	2
14.	Bojnik	2	7	52.	Požarevac	2	22
15.	Bor	2	11	53.	Prokuplje	3	25
16.	Bujanovac	4	31	54.	Rača	1	2
17.	Čačak	1	5	55.	Raška	1	5
18.	Čičevac	2	6	56.	Ražanj	2	2
19.	Čoka	2	0	57.	Šabac	2	16
20.	Doljevac	2	7	58.	Sečanj	2	5
21.	Gadžin Han	2	2	59.	Senta	2	3
22.	Gornji Milanovac	1	3	60.	Smederevo	4	37
23.	Jagodina	1	13	61.	Smeder. Palanka	1	5
24.	Kanjiža	2	0	62.	Srbobran	2	4
25.	Kikinda	2	10	63.	Stara Pazova	2	12
26.	Koceljeva	2	5	64.	Subotica	2	26
27.	Kovačica	2	7	65.	Surdulica	2	11
28.	Kovin	2	9	66.	Trstenik	1	3
29.	Kragujevac (grad)	4	47	67.	Valjevo	2	15
30.	Kraljevo	4	40	68.	Velika Plana	1	4
31.	Kruševac	4	40	69.	Vladičin Han	2	7
32.	Kuršumlija	2	17	70.	Vranje	4	45
33.	Lajkovac	2	4	71.	Vršac	2	10
34.	Lapovo	1	2	72.	Zrenjanin	2	24
35.	Lebane	2	7	73.	Žabalj	2	7
36.	Leskovac	5	56	74.	Žitište	2	5
37.	Medveđa	1	2	75.	Žitorađa	2	7
38.	Merošina	2	4		Razno	-	4

Tabela 7: Broj intervjuisanih pojedinaca i domaćinstava

	Domicilni neromi	Romi	Izbeglice/IRL	Ukupno
Domaćinstva	399	399	403	1201
Pojedinci	1270	1759	1553	4582
Muškarci	622	914	792	2328
Žene	648	845	761	2254

ANEKS 2

Pregled istraživačke metodologije

A. Upitnik

Upitnik koji je korišten u istraživanju za prikupljanje podataka na kojima je ovaj izveštaj zasnovan sledi filozofiju integrisanih istraživanja u domaćinstvima, sa zasebnim komponentama koje sadrže module i za domaćinstva i za pojedince. U okviru individualnih modula registrovan je profil svakog člana domaćinstva (demografske karakteristike, ekonomski status, obrazovanje, zdravlje). Moduli za domaćinstva bavili su se pitanjima vezanima za domaćinstva uopšte (tip stanovanja, pristup osnovnoj infrastrukturi, posedovanje kućnih aparata, itd.). Pitanja vezana za prihode i rashode postavljana su u oba modula, što je omogućilo unakrsnu proveru rezultata. Za dodatne informacije o upitniku molimo vas posetite internet stranicu posvećenu ovom istraživanju: <http://vulnerability.undp.sk>.

B. Polje istraživanja

Primarno polje istraživanja sastojalo se od: (i) domaćinstava u romskim naseljima ili područjima sa kompaktnom romskom populacijom; (ii) izbeglica i interno raseljenih lica; i (iii) domicilnih neromskih zajednica koje žive u neposrednoj blizini Roma, izbeglica i interno raseljenih.

C. Romski uzorak

Uzimanje uzoraka socijalno ugroženih grupa uopšte, a Roma naročito, je veliki izazov u svakom istraživanju koje se bavi različitostu i socijalnom ugroženostu. Prva pretpostavka u ovom istraživanju je bila da su najveće razlike u socijalnom i ekonomskom statusu stanovništva najočiglednije (i najbolje se mogu ispitati) na nivou opštine (ili neke druge relevantne mikroteritorijalne jedinice. Kako na ovom nivou postoje faktori ugroženosti koji utiču i na Rome in a druge zajednice, razvijeni su profili socijalne ugroženosti ove dve grupe (Roma i domicilnih neroma) u istoj opštini, kako bi se mogla omogućiti identifikacija onih faktora ugroženosti koji negativno utiču na situaciju Roma.

Najteže pitanje u ovom smislu bilo je "Ko su Romi?" i kako na primeren način identifikovati ispitanike u istraživanju. Primarni cilj ove ankete bio je da se načini mapa socijalne ugroženosti grupa koje imaju zajedničke socioekonomske, kulturne i lingvističke obrasce – bez obzira na to kako bi se potencijalni ispitanici mogli sami identifikovati. Pošto se romski identitet često vezuje za najniže društvene klase i diskriminaciju, nije retko da ispitanici odbijaju da se samoidentifikuju kao "Romi". Iz tog razloga, u većini zemalja se samo mali broj Roma tako identifikuje tokom popisa stanovništva, a zvanično registrovani broj članova romske populacije se često dramatično razlikuje od procena stručnjaka.

Prihvatajući verovanje da popisi umanjuju apsolutne brojeve Roma, ovo istraživanje je istovremeno prihvatilo mogućnost da podaci sa popisa ipak daju realnu i adekvatnu sliku **strukture i teritorijalne raspodele** pojedinaca koji se identifikuju kao Romi. Pošto apsolutan broj pripadnika romske populacije nije poznat, slučajni uzorak nije bio moguć, pa je tako umesto toga korišten "piramidalni" model uzimanja uzoraka. U okviru ovog modela, različite procene romske populacije (uključujući podatke sa popisa) sačinjavaju različite nivoe piramide. Dno piramide čini totalni ("stvarni") broj Roma u jednoj zemlji. Vrh piramide predstavlja hipotetičku situaciju potpune isključenosti u kojoj se nijedna osoba nije samoidentifikovala kao Rom. Podaci sa popisa su jedan nivo piramide, a slojevi piramide odražavaju strukturu populacije. Ako se "sklonost ka neregistrovanju"

(tj. deo Roma koji nisu voljni da se identifikuju kao Romi) jednako distribuirani u različitim regionima u jednoj zemlji, kod ovog modela je struktura populacije oslikana na tom nivou popisa identična strukturi celokupne populacije. Ovo bi trebalo da bude dovoljno nepristrasno da može da izgradi reprezentativan slojevit uzorak.

U praktičnom smislu, pretpostavilo se da je sklonost ka neidentifikovanju identična za svaki region u okviru jedne zemlje. Na osnovu ove pretpostavke, romski uzorak je uzet kao reprezentativni uzorak romske populacije koja živi u "romskim naseljima ili naseljima sa kompaktnom romskom populacijom". Ova naselja i područja su definisana kao naselja u kojima je deo romske populacije jednak ili veći nego udeo broja Roma na nacionalnom nivou u datoj zemlji, onako kako je on dat u podacima sa popisa. Udeo – a ne apsolutni broj – Roma je korišten za identifikaciju grupa uzoraka. Ako X procenata Roma (po podacima iz popisa) živi u naselju Y, znači da će X procenata uzorka biti dobijeno u naselju Y. Na ovaj način demografska struktura uzorka preslikava demografsku strukturu romske populacije (kako se to u proporciji odražava i u popisu).

U prvoj fazi izrade uzoraka, polje istraživanja je bilo definisano na gorepomenuti način, koristeći "prosečan i natprosečan udeo Roma u svakom naselju". U drugoj fazi su određene grupe uzoraka, uzimajući u obzir i procene romskih organizacija o broju Roma, distribuciju naselja i broj stanovnika. Ispitanici su zatim identifikovani putem selektivnog procesa "slučajnim putem" (treća faza).

Interni (samoidentifikacioni) i eksterni (eksterna identifikacija) modeli su tako preovladavali u različitim fazama procesa uzimanja uzoraka. Samoidentifikacija (registrovana tokom popisa) je korištena u prvoj fazi; eksterna identifikacija (procena lokalnog stanovništva, NVO, stručnjaka) je korištena u drugoj fazi. U trećoj fazi (izbor od strane ispitanika) su rezultati prve dve faze bili potvrđeni ili odbačeni putem "implicitnog prihvatanja identifikacije".

U nekim slučajevima (naročito u velikim gradovima i glavnim gradovima), velike romske zajednice čine relativno mali deo ukupnog stanovništva. U takvim slučajevima, metodologija uzimanja uzoraka je bila potčinjena administrativnim potodelama (obično je "opština glavnog grada" podeljena u manje opštine i/ili niže nivoe samouprave). Ovi niži nivovi su zatim odabrani kao jedinice uzorka. Takvi slučajevi su takođe tipološki korigovani putem uvođenja dodatnih mesta za uzimanje uzoraka.

D. Uzorci izbeglica, interno raseljenih lica i domicilnog neromskog stanovništva koje živi u blizini Roma

Sličan pristup je primenjen i sa izbeglicama i interno raseljenim licima. Za uzimanje uzoraka su korišteni podaci iz zvaničnih izvora (koji registruju status tih lica). Uzorci za IRL/izbeglice su sačinjeni koristeći zvanične registre koje su na raspolaganje stavile ekspertske organizacije.

Dodatni uzorci neromskog stanovništva su konstruisani koristeći slične procedure kao u slučaju Roma. To su reprezentativni uzorci neromskih zajednica koje žive u naseljima za romskim zajednicama "prosečne i neprosečne veličine". Prema tome, ovi uzorci nisu reprezentativni za nacionalni prosek. Osnovna ideja je bila da se uzmu podaci o njihovom socioekonomskom statusu koji mogu poslužiti kao početna tačka za poređenje nivoa socijalne ugroženosti i njihovih determinanti za Rome, izbeglice i IRL osobe.

Iz očiglednih razloga, uzorci za nerome koji žive u blizini Roma su konstruisani za ista naselja kao i u romskim uzorcima. U drugoj fazi uzimanja uzoraka (određivanja nivoa veličine stanovništva i grupa uzoraka) korištena je eksterna identifikacija da bi se identifikovala neromska naselja (procena lokalnog stanovništva, lokalna samouprava). U trećoj fazi je takođe korištena selekcija slučajnim putem.

U slučajevima opština sa velikim brojem Roma gde broj neromske populacije nije bio dovoljno visok da sačini dodatni uzorak neromske populacije (na primer, u slučajevima izolovanih romskih naselja ili segregiranih naselja), dodatni uzorak se zasnivao na tipološki sličnim naseljima u istoj oblasti (administrativnoj jedinici) sa romskom populacijom na nivou ili iznad nivoa nacionalnog proseka. Kriterijum za izbor takvog naselja bio je da to bude 'najbliže selo do koga se može doći cestom'.

Želja da se dobiju uporedivi podaci za nerome koji žive u blizini Roma odražavala je glavni focus trenutne analize: Romi su najugroženija grupa, ali nisu svi ugroženi Romi. Dodatni uzorak za nerome je ovom istraživanju dao referentnu tačku (*benchmark*) potrebnu za procenu dubine romskog siromaštva i socijalne ugroženosti vizavi neroma koji žive u sličnom socioekonomskom okruženju. I pored problema u izradu uzoraka koje postavlja, ovaj pristup nam dopušta da uvidimo razliku između različitih faktora socijalne ugroženosti, a naročito onih koji se odnose na položaj manjina (i zato se mogu pripisati različitim oblicima diskriminacije),

nasuprot manifestacijama razlika u razvoju među regionima ili depresivnim lokalnim ekonomskim okolnostima. Ovaj pristup nam takođe pokazuje kako da se bavimo pitanjima socijalne isključenosti i marginalizacije. Iako je obično određena institucionalnim faktorima i javnim politikama, isključenost se javlja na nivou interakcije. To je, pre svega, nivo zajednice, gde ljudi svakodnevno dolaze u kontakt. Merenje distance između Roma i neroma u područjima gde zajedno žive može biti značajan pokazatelj kako se možemo baviti problemom socijalne distance.

Važno je imati na umu da ovaj pristup ne pokušava da garantovano bude reprezentativan za domicilno neromsko stanovništvo na nivou države. Članovi domicilnih neromskih zajednica koji žive u blizini Roma žive pod sličnim socioekonomskim okolnostima te tako i sami mogu biti socijalno ugroženiji nego što je to slučaj sa nacionalnim prosekom. U slučajevima gde postoje nacionalni indikatori, oni su korišteni kao referentna tačka za merenje socijalne ugroženosti sve tri grupe pokrivena u istraživanju.

E. Metodološke prednosti i nedostaci

Uzorci zasnovani na opštinama sa prosečnim i natprosečnim udelom romske populacije nisu potpuno reprezentativni za celokupno romsko stanovništvo u zemljama pokrivenim ovim istraživanjem. Ipak, oni pokrivaju oko 85% Roma u svakoj zemlji, i kao takvi su dobra osnova za razvoj kvantitativnih socioekonomskih indikatora za dobrobit Roma (kvalitet života, životni vek, pristup javnim službama, prihodi, itd.). Rezultujući uzorci su reprezentativni ne samo za stanovnike segregisanih romskih zajednica nego i za većinu Roma.

Podaci dobijeni putem ovih uzoraka su u širem smislu u skladu sa podacima sa popisa, jer su rezultati ovog istraživanja zasnovani na relativnim brojevima (strukтури i regionalnoj distribuciji) umesto na apsolutnim brojevima Roma registrovanih na popisima. Ovaj pristup takođe nudi neke standardizovane kriterijume za izbor dodatnog uzorka za neromsko stanovništvo. Glavni nedostatak ove metodologije uzimanja uzoraka tiče se njene primene u opštinama gde je udeo Roma u celokupnom broju stanovnika ispod državnog proseka. Kako takve opštine u suštini ne spadaju u delokrug uzorka, uslovi života Roma koncentrisanih u "mini-džepove siromaštva" ili Roma koji žive u rasejanju (i pretpostavljamo integrisani sa domicilnim neromima) nisu uključeni. Međutim, obe grupe su ipak predstavljene u uzorku. U prvom slučaju, većina od 85% Roma koji su obuhvaćeni ovom metodologijom istraživanja takođe žive u sličnim džepovima siromaštva, a koji su prikazani u reprezentativnim uzorcima. U drugom (integrisanom) slučaju, to bi bio slučaj zato što je značajan deo od 85% Roma funkcionalno integrisan (zaposlen, održava kontakt sa većinskim stanovništvom i institucijama) i tako tipološki sličan rasejanim (i, pretpostavljamo, integrisanim) Romima iz preostalih 15%. Oni Romi iz tih 15% koji su "rasejani i integrisani" i koji se samoidentifikuju kao Romi tipološki su blizu onima koji su integrisani u okviru 85%. Oni koji su asimilirani i ne identifikuju se kao Romi ne spadaju u okvire ovog istraživanja, ili zato što ne ispunjavaju kriterijum "da su Romi" (šta god da to značilo), ili zato što ne ispunjavaju kriterijum socijalne ugroženosti.

Sve u svemu, metodologija korištena u ovom istraživanju zasnovana je na pretpostavci da postojeće demografske informacije o veličini i strukturi romske zajednice mogu pouzdano da se analiziraju i razdvajaju po komponentama tj. disagregiraju, kako u celosti tako i po teritoriji. To nije lako postići, i rezultati će neizbežno odražavati procene i pretpostavke stručnjaka. Ipak, ovi koraci su preduslov za reprezentativne procedure uzimanja uzoraka, i kao takvi svi naponi treba da se preduzimaju u tom smeru.

F. Rad na terenu i partneri

S obzirom na prirodu istraživanja – rad na potrebama grupa koje nije lako identifikovati – rad na terenu je predstavljao još jedan veliki izazov. Bio je potreban visok nivo poverenja na strani ispitanika – naročito u

slučaju Roma. Kao specifična i jedinstvena manjinska grupa, Romi u nekim zemljama pokazuju određeni nivo nepoverenja prema drugim etničkim grupama kao i etničkoj većini. Opšte pravilo je bilo da zajednicama treba pristupiti pažljivo, sa poštovanjem, i izbegavajući stvaranje bilo kakvih sumnji u razlog prikupljanja podataka.

Anketu je sproveo Medium Gallup, agencija iz Srbije povezana sa GALLUP međunarodnom agencijom, a koordinisala je GALLUP regionalna kancelarija u Sofiji koja je upravljala sprovođenjem čitave regionalne ankete. Korišćenje GALLUP okvira je omogućilo da se u svim zemljama pokrivenim regionalnim projektom o socijalnoj ugroženosti primene slični standardi, što je omogućilo pouzdano poređenje podataka među zemljama. Nakon što je završen rad na terenu sprovedena je detaljna kontrola na 10-15% uzorka, zavisno od zemlje. Sve greške su uklonjene. Kontrolu podataka je centralno sprovedla GALLUP regionalna kancelarija koja je upravljala sprovođenjem ankete.

Sve agencije uključene u anketu su od početka radile u koordinaciji, pod metodološkim i konceptualnim vođstvom UNDP Regionalnog centra u Bratislavi. Metodologija istraživanja, uzimanje uzorka i rad na terenu su detaljno diskutovani sa kolegama iz Svetske banke i članovima UNDP Ekspertske grupe o statističkim podacima. Tri konsultanta (Gabor Kezdy, Valerie Evans i Dragana Radević) su bili naročito od pomoći u konačnoj izradi metodologije i modela uzimanja uzoraka.

ANEKS 3

Lista učesnika konsultativnih sastanaka

A. KONSULTATIVNI SASTANAK U NOVOM SADU

Organizovan u saradnji sa Pokrajinskim sekretarijatom za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova Izvršnog veća Autonomne Pokrajine Vojvodine

Datum: 12. decembar 2005.

Učesnici:

Maja Branković, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova Nina Bojić, Pokrajinski sekretarijat za demografiju, porodicu i društvenu brigu o deci

Anna Bu, Ekumenska humanitarna organizacija

Biljana Delić, Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo i socijalnu politiku

Stanka Dimitrov, Ekumenska humanitarna organizacija

Đorđe Jovanović, romski časopis "Them"

Danijela Korać-Mandić, Novosadski humanitarni centar

Romeo Mihajlović, Kancelarija za inkluziju Roma

Petar Novica Nikolić, Radio-televizija Srbije – romski program

Jelica Rajačić-Čapaković, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova

Srđan Šajn, Savet za integraciju Roma Autonomne Pokrajine Vojvodine

Zorana Šijački, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova

Radmila Zećirović, NVO "Khetane-Zajedno"

Spomenka Zelenović, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova

Tatjana Perić, Tim za izradu UNDP izveštaja o socijalnoj ugroženosti u Srbiji

Paola Pagliani, UNDP

Daniel Varga, UNDP

B. KONSULTATIVNI SASTANAK U KRAGUJEVCU

Organizovan u saradnji sa Romskim informativnim centrom

Datum: 13. decembar 2005.

Učesnici:

Nevenka Bogdanović, Crveni krst, Kragujevac

Slavoljub Đorđević, Fond za razvoj romske zajednice

Goran Joksimović, Školska uprava, Kragujevac

Zoran Jovanović, NVO "Sveti Georgije"

Radoje Ranković, NVO "Nada"

Branka Ristić, Socijalna kooperativa "Vivere"

Slavica Saveljić, Grad Kragujevac

Aleksandar Spasić, Romski informativni centar

Olivera Tomić, Novinska agencija

Gordana Vladislavljević, NVO "Nada"

Predstavnici Centra za socijalni rad Kragujevac

Predstavnici NVO "Nova nada"

Predstavnici NVO "Zavičaj"

Rozalija Ilić, Tim za izradu UNDP izveštaja o socijalnoj ugroženosti u Srbiji

Tatjana Perić, Tim za izradu UNDP izveštaja o socijalnoj ugroženosti u Srbiji

Paola Pagliani, UNDP

C. KONSULTATIVNI SASTANAK U VRANJU

Organizovan u saradnji sa UNDP kancelarijom u Vranju

Datum: 14. decembar 2005.

Učesnici:

Zoran Antić, Opštinsko veće Opštine Vranje

Altena Asanović, Kancelarija za zaštitu i ostvarivanje ličnih i kolektivnih prava romske nacionalne manjine

Dejan Bajramović, zastupnik romske nacionalne manjine u Opštini Vranje

Vesna Cvetković, Lekari bez granica Belgije, kancelarija u Vranju

Ašmet Eminović, Romsko društvo "Rom", Prekodolce

Nedžip Eminović, NVO "Unija Roma", Opštinsko veće SO Leskovac

Danica Ivković, Centar za socijalni rad Leskovac

Miroslav Janković, poverenik za izbeglice Opštine Leskovac

Vida Maksimović, Opštinska uprava za društvene delatnosti Opštine Leskovac

Mirjana Milenković, UNDP kancelarija u Vranju

Ivana Mladenović, UNDP kancelarija u Vranju

Naca Kadrijević, Romaska kancelarija SO Vranje

Kenan Rašitović, NVO "Ofer", Bujanovac

Dobrivoje Ristić, Romsko društvo "Rom", Vladičin Han

Nebojša Silistarević, Romska kancelarija SO Vranje

Rahmana Silistarević, NVO "ROK", Vranje

Ratko Silistarević, SO PJO

Biljana Stanković, UNDP kancelarija u Vranju

Dragan Stanković, UNDP kancelarija u Vranju

Tatjana Strahinjić-Nikolić, UNDP kancelarija u Vranju

Boris Zlatanov, UNDP kancelarija u Vranju

Rozalija Ilić, Tim za izradu UNDP izveštaja o socijalnoj ugroženosti u Srbiji

Tatjana Perić, Tim za izradu UNDP izveštaja o socijalnoj ugroženosti u Srbiji

Paola Pagliani, UNDP

D. KONSULTATIVNI SASTANAK U BEOGRADU

Organizovan u saradnji sa Sekretarijatom za romsku nacionalnu strategiju Ministarstva za ljudska i manjinska prava

Datum: 15. decembar 2005.

Učesnici:

Vesna Acković, Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije

Anne-Maria Ćuković, Sekretarijat za romsku nacionalnu strategiju

Eduard Čalikjan, Nacionalna služba za zapošljavanje

Ljuan Koka, Nacionalni savet romske nacionalne manjine

Vladimir Macura, Društvo za unapređivanje romskih naselja

Đorđe Stojiljković, Ministarstvo zdravlja Republike Srbije

Rozalija Ilić, Tim za izradu UNDP izveštaja o socijalnoj ugroženosti u Srbiji

Tatjana Perić, Tim za izradu UNDP izveštaja o socijalnoj ugroženosti u Srbiji

Paola Pagliani, UNDP

E. INDIVIDUALNE KONSULTACIJE

Osman Balić, Yurom centar, Niš

Tara Bedard, European Roma Rights Centre, Budimpešta
Jasmina Bell, UNDP, Beograd
Yassen Bossev, Gallup International, Sofija
Slađana Brakus, TNS Medium Gallup, Beograd
Robert Bu, Ekumenska humanitarna organizacija, Novi Sad
Jelena Ćurčić, Y-PEER, Beograd
Hristina Stevanović-Čarapina, Dekonta, Beograd
Marija Demić, Centar za prava manjina, Niš
Dejan Dimitrov, Udruženje romskih studenata, Novi Sad
Ljubica Đokić, Radio Točak, Valjevo
Srđan Gavrilović, YuMSIC-IFMS, Novi Sad
Sandra Ilić, Novosadski humanitarni centar, Novi Sad
Borka Jeremić, UNDP, Beograd
Tanja Jovanović, Centar za prava manjina, Novi Sad
Vesna Jovanović, Danish Refugee Council, Beograd
Jelena Jovanović, Pokrajinski sekretarijat za propise, upravu i nacionalne manjine
Aleksandra Jović, Tim potpredsednika Vlade za implementaciju Strategije za smanjenje siromaštva u Srbiji, Beograd
Stevan Nikolić, Kulturni centar Roma, Subotica
Miodrag Počuć, Ekumenska humanitarna organizacija, Novi Sad
Davor Rako, UNHCR, Beograd
Đurđica Zorić, Romski ženski centar Bibija, Beograd

CIP - Katalogizacija u publikaciji Narodna biblioteka Srbije, Beograd
316.344.23(497.11)
364.65-054.73(497.11)
364.65(=214.58)(497.11)

POD rizikom: socijalna ugroženost Roma, izbeglica i interno raseljenih lica u Srbiji. - Beograd:
Program za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP) Srbija, 2006
(Beograd: KLIK Print). - IV, 49 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz svaki rad. - Bibliografija: str. 36-38.
ISBN 86-7728-030-8

- a) Romi - Socijalna zaštita - Srbija
 - b) Izbeglice - Socijalna zaštita - Srbija
 - c) Raseljena lica - Socijalna zaštita - Srbija
- COBISS.SR-ID 132074764